

**T.C.
ADALET BAKANLIĞI**

**ADAY MEMUR
HAZIRLAYICI
EĞİTİMİ**

**CEZA MUHAKEMESİ
HUKUKU
DERS NOTU**

EDB

EĞİTİM DAİRESİ
BAŞKANLIĞI
DEPARTMENT OF TRAINING

CEZA MUHALEMESİ HUKUKU

I- CEZA MUHALEMESİ HUKUKUNUN GENEL ESASLARI

Ceza muhakemesi, ceza hukukunun ihlal edildiği iddiasının doğruluğunun araştırılması faaliyetidir. Ceza muhakemesi; suç işlenip işlenmediği, işlenmişse failinin veya faillerinin kim olduğu, ceza sorumluluklarının bulunup bulunmadığı, sorumlu iseler bunun t¼r¼ ve miktarının belirlenmesi ve infaz edilebilir bir yaptırımın ortaya konulması amacıyla yapılan bir dizi faaliyetten oluşmaktadır.

Ceza muhakemesi hukuku, ceza muhakemesini d¼zenleyen hukuk dalıdır. Ceza muhakemesinin ilke ve esaslarını ortaya koyan ceza muhakemesi hukukunun amacı, insan hakları ihlallerine yol a¼madan maddi gerçeği araştırıp bulmaktır.

Ceza muhakemesinin ve ceza muhakemesi hukukunun temel kaynağı, 5271 sayılı CMK'dır (Ceza Muhakemesi Kanunu). CMK'nın kapsamı birinci maddesinde ifade edilmiştir. Buna g¼re, Ceza Muhakemesi Kanunu, ceza muhakemesinin nasıl yapılacağı hususundaki kurallar ile bu s¼rece katılan kişilerin hak, yetki ve y¼k¼ml¼l¼klerini d¼zenler.

Bir suçun işlenmesiyle birlikte Devlet ile fail arasında, değişik evre ve aşamaları kapsayan bir ilişkinin oluştuğu bilinmektedir. Bu ilişki suçun ve failinin saptanmasından başlayarak, verilecek h¼km¼n kesinleşmesine kadar uzanmaktadır. İşte Ceza muhakemesi kanunu, suç işleyenle Devlet arasındaki ilişkinin adil yargılama esaslarına uygun olarak s¼rd¼r¼lmesini sağlayan bağlayıcı hukuk kurallarını i¼ermektedir.

II- CEZA MUHALEMESİ HUKUKUNUN KAYNAKLARI

Ceza muhakemesi hukukunun kaynaklarını doğrudan ve dolaylı kaynaklar olarak ikiye ayırabiliriz. Doğrudan kaynaklar, anayasa, kanunlar ve özellikle 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Uluslararası s¼zleřmelerden ibarettir. Dolaylı kaynakları ise, gelenek ve ahlak kuralları, mahkeme i¼tihatları ve doktrin şeklinde sıralanabilir.

Doğrudan kaynaklar, muhakeme işlemlerini ve ilkelerini d¼zenleyen yazılı kaynaklardır. Dolaylı kaynaklar ise doğrudan uygulama imkânı olmayan ancak, doğrudan kaynakların yorumlanması i¼in başvurulan kaynaklardır.

III- CEZA MUHALEMESİ HUKUKUNUN ORTAK TERİMLERİ

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu 2. maddesinde, kanunda sıklıkla kullanılan terimlerin ne anlama geldiği açıklanmıştır. Böylelikle kanunun uygulamasında yeknesaklığın sağlanması amaçlanmıştır.

A- Şüpheli

Soruşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan kişiye şüpheli denir. Soruşturma evresi bir şüphe üzerine başlar. Bu şüphe, somut hadiselere, kriminalistik biliminin verilerine dayanan bir basit şüphe veya başlangıç şüphesidir. Basit şüphe, dayandığı emareler itibariyle ispat gücü yetersiz, basit, sayıca az olan şüphe dir.

Soruşturmanın başlaması için gerekli olan basit şüphenin belli bir kişiye yönelmiş olması gerekir. Bir şüphelinin varlığından söz edilebilmesi için bu kişinin kimliğinin belli bir ölçüde belirlenmiş olması gerekir.

Şüpheli ile ilgili son bir husus da, ancak gerçek kişilerin şüpheli olabileceğidir. Çünkü ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi karşısında, tüzel kişilerin şüpheli sıfatını alabilmeleri mümkün değildir. Şüpheli olabilen ve cezalandırılacak olanlar, tüzel kişinin yönetiminde görev üstlenmiş olan gerçek kişilerdir.

B- Sanık

Sanık, kovuşturmanın başlamasından sonra şüphelinin aldığı sıfattır. Sanıklık, hüküm kesinleşinceye kadar geçen aşamada suç şüphesi altında bulunan kovuşturulananın içinde bulunduğu hukuki statüyü ifade etmektedir.

C- Müdafî ve Vekil

CMK, avukatın ceza muhakemesinde aktif olarak katılımını öngörmüş, birçok işlemin avukat devrede olmaksızın yapılmasını kabul etmemiştir. Böylece, adil yargılanma ilkesinin bir gereği olarak; iddia, savunma ve yargılama faaliyetlerinin büyük ölçüde hukukçuların katılım ve işbirliğiyle gerçekleştirilmesini amaçlamıştır.

CMK, bireysel savunma makamında yer alan şüpheli veya sanığın savunmasını yapan avukatı müdafî, şüpheli ve sanık dışında kalan, örneğın katılan, suçtan zarar gören veya malen sorumlu kişiyi temsil eden avukatı ise vekil olarak nitelendirmiştir.

Müdafilikten farklı olarak vekillik, CMK'da ayrı bir bölümde düzenlenmemiştir. Bununla birlikte birçok hükümde müdafilikle vekillik paralel düzenlenmiş; müdafie tanınan hakkın vekil için de geçerli olduğu belirtilmiştir.

D- Soruşturma ve Kovuşturma

CMK'da soruşturma ve kovuşturma kavramları, şüpheli ve sanık kavramları ile paralellik arz eder şekilde tanımlanmıştır. Buna göre, suç şüphesinin yetkili makamlarca öğrenilmesi ile başlayan ve iddianamenin kabulü ile son bulan evreye soruşturma denilmektedir.

Soruşturma anının tam olarak ne zaman başladığının belirlenmesi önemlidir. Zira soruşturmanın başlangıç anına, TCK'nın 93. maddesinde olduğu gibi doğrudan ceza sorumluluğunu etkileyen bir özellik tanınabilmektedir. TCK'nın 93. maddesine göre, organ ve dokularını satan kişi, resmi makamlar tarafından haber alınmadan önce (yani soruşturma başlamadan önce) durumu merciine haber vererek suçluların yakalanmalarını kolaylaştırırsa, hakkında cezaya hükmolunmaz.

CMK, “**yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden**” itibaren soruşturmanın başladığını kabul etmektedir. Yetkili merciler ise, CMK'nın 158/1. maddesinde Cumhuriyet savcılığı ve kolluk olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla cumhuriyet başsavcılığı veya kolluk makamları tarafından suçun öğrenildiği andan itibaren, bunun üzerine bu mercilerce yapılan ilk işlemle birlikte soruşturma başlamıştır. 158. maddeye göre, valilik, kaymakamlık, mahkeme gibi başka mercilere de suç bildirilebilmektedir, fakat bu makamların durumu derhal cumhuriyet savcılığına bildirmeleri gerekmektedir.

Kovuşturma evresi ise, iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi kapsamaktadır. Böylece sanıklık ile kovuşturma arasında bir paralellik sağlanmak istenmiştir. Buna göre sanıklık statüsü devam ettiği sürece kovuşturma aşamasından söz edilecektir.

E- İfade Alma ve Sorgu

İfade alma, cumhuriyet savcısı ve kolluk tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak, şüphelinin bilgisine başvurulmasıdır. Böylece ifade alma, iddia makamının şüpheliyi dinleme işlemi olarak tanımlanmaktadır.

Sorgu ise, aynı işlemin hâkim veya mahkeme tarafından yapılmasıdır. Soruşturma evresinde hâkimin, kovuşturma evresinde ise mahkemenin, suç şüphesi altına bulunan şüpheli veya sanığın olayla ilgili bilgisine başvurmasına sorgu denilmektedir.

F- Malen Sorumlu

Malen sorumlu, işlenmiş olan suçun hükme bağlanması ve bunun kesinleşmesinden sonra, maddi ve mali sorumluluk taşıyarak hükmün sonuçlarından etkilenecek veya bunlara katlanacak kişidir. Malen sorumlu, sanığın yanında kamu davasına katılabilir ve savunmasında sanığa yardımcı olabilir.

G- Suçüstü ve Toplu Suç

Suçüstü,

- a- İşlenmekte olan suç
- b- Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç,
- c- Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kişinin işlediği suç ifade eder.

Toplu suç, aralarında iştirak iradesi bulunmasa da, en az üç kişi tarafından işlenen suç ifade etmektedir.

H- Disiplin Hapsi

Disiplin hapsi, kısmi bir düzeni, örneğin bir mahkemenin, disiplin, düzen ve yüceliğini veya yargılamanın esenlikle yürütülmesini sağlamak üzere yaptırım altına alınmış bir fiil dolayısıyla verilen bir yaptırımdır. Bu yaptırıma karar vermeye mahkeme başkanı veya hâkim yetkilidir.

Disiplin hapsi gerektiren fiil, teknik anlamda bir suç olarak kabul edilmemektedir. Bu yüzden disiplin hapsi, hapis cezasından farklı bir özgürlüğü kısıtlayıcı yaptırımdır.

IV- CEZA MUHAKEMESİ SÜRECİNE KISA BİR BAKIŞ

Bir suç işlendiği iddiası ile ceza muhakemesi başlar. Suç şüphesi olmadan ceza muhakemesi başlamaz. Suç şüphesi ise ihbar, şikâyet, ceza muhakemesi makamlarının kendiliğinden bir olaydan haberdar olması gibi çeşitli yollarla ortaya çıkabilir.

Suç şüphesinin, bazı delillere dayanması, ciddi bulunması halinde soruşturma yapılır. Soruşturma evresinde deliller, Cumhuriyet savcısının emir ve talimatları doğrultusunda kolluk tarafından uygun yöntemlerle toplanır. Bu evrede hâkim tarafından yapılması gereken bir işlem söz konusu olduğunda, yetkili makam sulh ceza hâkimliğidir.

Soruşturma sonucunda, belli kişi veya kişilere yönelmiş suç şüphesi belli bir yoğunluğa, yeterli delil derecesine ulaşmaz ise, Cumhuriyet savcısı, daha ileri aşamalara geçilmesine gerek görmeyerek kovuşturmaya yer olmadığı kararı verir. Cumhuriyet savcısı bazı durumlarda suçun işlendiğine ilişkin yeterli delil olmasına rağmen, soruşturmayı sonlandırmak yetkisine sahiptir. Bu duruma, kamu davasının açılmasının ertelenmesi, uzlaşma, ön ödeme örnek olarak gösterilebilir.

Soruşturma sonunda cumhuriyet savcısı suçun işlendiğine ilişkin yeterli delile ulaşır ve ayrıca Cumhuriyet savcısının soruşturmayı sona erdirme imkânının bulunmadığı veya somut durumda bu yolların başarısızlıkla sonuçlandığı hallerde, bir iddianame düzenlenerek görevli ve yetkili mahkemeye sunulur. Yargılama makamı iddianamenin eksiksiz olarak hazırlandığı düşüncesinde ise iddianame kabul edilir. Bu şekilde soruşturma aşaması sona ermiş, ceza muhakemesinin ikinci evresi olan kovuşturma evresine geçilmiş olur.

Yargılama makamının asıl yetkili olduğu aşama kovuşturma aşamasıdır. Kovuşturma aşamasının başında duruşmaya hazırlık mahiyetinde işlemler yapılır. Kovuşturmanın bu evresine duruşmaya hazırlık evresi denilir. Duruşmaya hazırlık evresinden sonra, kovuşturma aşamasının özü diyebileceğimiz duruşma evresi başlar. Duruşma evresinde zorunlu olmadıkça delil toplanmaz. Olması gereken soruşturma evresinde toplanan delillerin yargılama makamı huzurunda tartışılması ve değerlendirilmesidir. Yargılama makamı, huzurunda tartışılan delillerden sonra son kararını verir. Hüküm adı verilen son karar, beraat, mahkûmiyet, ceza verilmesine yer olmadığı, davanın düşmesi, davanın reddi biçimlerinde ortaya çıkabilmektedir. Bu kararlardan birinin verilmesiyle ilk derece yargılaması son bulur. Kovuşturmanın buraya kadar olan kısmı dar anlamda kovuşturma olarak da adlandırılmaktadır.

İlk derece mahkemesinin hükmüne karşı iddia ve savunma makamında bulunan süjeler istinaf kanun yoluna başvurma hakkına sahiptirler. Geniş anlamda kovuşturma aşamasının içinde yer alan olağan kanun yolu denetimi olan istinafta dava yeniden görülür. Yapılan yargılama sonucunda başvuru ya esastan reddedilir veya istinaf mahkemesi ilk derece mahkemesinin hükmünü kaldırarak yeni bir hüküm kurar. İstinaf mahkemesi olan Bölge

Adliye Mahkemelerinin bozma ve istinaf incelemesi sonucunda kesin olduğu belirtilen kararları haricindeki kararlarına karşı temyiz kanun yoluna müracaat edilebilir.

V- CEZA MUHAKEMESİ KURALLARININ YORUMU VE KIYAS

Yorum, genel olarak, soyut normun somut olaya uygulanması sırasında içeriğinin belirlenmesi amacıyla başvuru olan zihni bir faaliyettir. Yorumda hukuk kurallarının anlamı ve kapsamı ortaya çıkarılmaya çalışılır.

Yorumdan farklı olarak kıyas, kural boşluğu bulunan bir alanda yeni bir kural oluşturmaktır. Kıyas, bir olaya ilişkin hukuk kuralının, kanun tarafından düzenlenmemiş benzer bir olaya uygulanması demektir. Ceza muhakemesi hukukunda kıyas kural olarak serbesttir. Ancak iki halde kıyas yasaktır: 1- Sınırlayıcı kurallar bakımından. Örneğin koruma tedbirleri kıyas yoluyla genişletilemez. 2- İstisna oluşturan kurallar bakımından. Örneğin soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete tabi olmayan suçlarda şikâyet şartı aranmaz. Çünkü soruşturma ve kovuşturmanın resen yapılması kural, şikâyet üzerine yapılması gereken haller ise istisnadır.

VI- CEZA MUHAKEMESİ KURALLARININ UYGULAMA ALANI

A- Zaman Bakımından Uygulama

Zaman bakımından uygulanma, suç oluşturduğu iddia edilen bir eylemin muhakemesinin, kısmi veya toptan olabilen değişiklikten önceki veya sonraki kanunlardan hangisine göre yapılacağı sorunu ile ilgilidir. Ceza Muhakemesinde derhal uygulanma ilkesi geçerlidir. Bu ilkeye göre her muhakeme işlemi, işlemin yapıldığı tarihte yürürlükte olan kurallara göre yapılır. Böylece eski kanun zamanında tamamlanmış işlemler geçerliliklerini korur. Bunların yeni kanuna göre yeniden yapılması gerekmez. Ancak aynı işlemin yeni kanuna göre bir daha yapılması gerekirse, bu durumda bu işlem yeni kanuna göre icra edilir. Çünkü yeni kanun tamamlanmamış veya tekrarlanan işlemlere derhal uygulanacaktır.

B- Yer Bakımından Uygulama

Ceza muhakemesi kanunlarının yer bakımından uygulanması, bu kuralların, nerede uygulanabileceği konusu ile ilgilidir. Bu konuda kural olarak mülkilik ilkesi geçerlidir. Buna göre, gerçek ve farazi anlamda Türkiye Cumhuriyeti ülkesi olan yerlerde ceza muhakemesi kurallarına göre muhakeme yapılacaktır. Bununla birlikte mülkilik sistemi her zaman katı bir şekilde uygulanmamaktadır. Örneğin yabancı bir ülke ceza mahkemesi tarafından verilmiş

bir hüküm Türkiye’de yeniden yargılama yapılmaması gibi bir etki doğurabilmekte ya da bu şekildeki bir mahkûmiyet hükmü Türkiye’de infaz edilebilmektedir.

C- Kişi Bakımından Uygulama

Ceza muhakemesi kurallarının kişi bakımından uygulanması, kime bu kuralların uygulanabileceği ile ilgilidir. Ceza muhakemesi kanunları kural olarak Türk ceza mahkemelerinin yetkisine giren bir olayla ilişkili herkese uygulanır. Fakat bazı kişiler bakımından bir takım istisnalar getirilebilmektedir. İstisna teşkil eden kişileri şu şekilde sıralayabiliriz: Cumhurbaşkanı, milletvekilleri, diplomasi ve konsolosluk temsilcileri ve son olarak da yabancı askerlerdir.

VII- CEZA MUHAKEMESİ ŞARTLARI

A- Genel olarak

Ceza muhakemesi kural olarak şarta bağlı olarak yapılmaz. Ancak bir soruşturmanın yürütülmesi ve sonunda dava açılması veya açılmış olan bir davanın yargılanması bazı şartların gerçekleşmesine veya bazı engellerin bulunmamasına bağlı ise, ceza muhakemesi şartlarından söz edilir. Muhakeme şartlarının kabul edilmesinin nedeni, şartın niteliğine göre değişmektedir. Bu neden bazen suçtan zarar görenin iradesine önem vermek olabildiği gibi (örneğin şikâyette olduğu gibi), bazen mahkemelerin iş yükünü azaltmak amacıyla da bir ceza muhakemesi şartı oluşturulmuş olabilir (uzlaşmada olduğu gibi).

Ceza muhakemesi şartları adından da anlaşılacağı gibi birer ceza muhakemesi kurumudurlar. Bu yüzden bu şartların düzenlendikleri kanunun muhakeme kanunu olup olmaması, bu şartların niteliklerini değiştirmez. Nerede yer alırlarsa yer alsınlar muhakeme şartları, ceza muhakemesi hukukunun esaslarına ve ilkelerine tabidir.

B- Ceza Muhakemesi Şartlarının Sonuçları

Ceza muhakemesi şartlarının gerçekleşmemesinin sonuçları soruşturma ve kovuşturma evresine göre farklılık göstermektedir. Ceza muhakemesi şartlarının varlığı veya yokluğu soruşturmanın başından, hükmün kesinleşmesi anına kadar muhakemenin her aşamasında resen araştırılır.

Soruşturma evresinde eğer şartın gerçekleşme ihtimali yok ise, kovuşturma olanağının bulunmamasından dolayı kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilir (CMK m. 172/1). Eğer şartın gerçekleşme ihtimali var ise, ilgilileri haberdar edilir ve şartın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği beklenir.

Kovuşturma evresinde muhakeme şartının gerçekleşme ihtimali var ise, şartın gerçekleşmesini beklemek üzere muhakemenin durması kararı verilir (CMK m. 223/8). Şartın gerçekleşme ihtimali yok ise ret veya düşme kararı verilir. Gerçekleşmeyeceği anlaşılan şartlar kesin hüküm ve derdestlik ise ret, diğer şartlar söz konusu ise düşme kararı verilir.

C- Bazı Ceza Muhakemesi Şartları

1- Şikâyet

Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlardan zarar görenlerin, soruşturma ve kovuşturma yapılması ve failin cezalandırılması iradesini ortaya koymak suretiyle, yetkili makamlara yaptıkları başvuruya şikâyet denir. Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlar istisnayı oluşturdukları için, şikâyete tabi suçlarda şikâyet şartının mutlaka ilgili kanun hükmünde açıkça belirtilmiş olması gerekir.

Şikâyetle benzerlik gösteren ihbar ile şikâyet arasındaki farkın da belirtilmesinde fayda vardır: Re'sen soruşturulan ve kovuşturulan suçlar kim tarafından bildirilirse bildirilsin ihbar söz konusudur. Aynı şekilde, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçların suçtan zarar gören dışındaki kişiler tarafından bildirim de ihbardır. Şikâyet ise, sadece soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlarda ve sadece suçtan zarar gören tarafından yapılan bildirimdir.

Şikâyet fiile ilişkindir, bu yüzden fail bilinmeden de şikâyette bulunulabilir. Şikâyetin fiile ilişkin olmasının en önemli sonucu, şikâyet hakkının kullanılması durumunda bunun bütün failer hakkında şikâyetçi olduğu anlamına gelmesidir. Yani bir fiile ilişkin olarak şikâyette bulunulurken faillerden bazılarında şikâyetçi olmak, diğerlerinden şikâyetçi olmamak söz konusu değildir.

Suçtan zarar gören şikâyet hakkını belli bir süre içerisinde kullanmalıdır. Bu süre hak düşürücü bir süredir. Yani süresi içerisinde şikâyet hakkının kullanılmaması, bu hakkın kaybolmasına neden olur. Şikâyet süresi fiilin ve failin öğrenilmesi anından itibaren altı aydır. Şikâyete konu fiilden dolayı birden fazla kişi zarar görmüş ise, şikâyet süresi her bir suçtan zarar gören için ayrı olarak hesaplanır. Bu yüzden, olayda birden fazla suçtan zarar gören var ise, biri için sürenin dolmuş olması nedeniyle diğerlerinin hakları düşmez (TCK md. 73/3).

Şikâyetten vazgeçilebilir veya şikâyet geri alınabilir. Vazgeçme, doğmuş fakat henüz kullanılmamış olan şikâyet hakkının kullanılmayacağı, hakkın kullanılabileceği süre içerisinde açıklanmasıdır. Yapılmış olan şikâyet ise, ancak geri alınabilir. Şikâyetten

vazgeçme tek taraflı bir irade beyanı iken; şikâyetin geri alınmasının sonuç doğurabilmesi için, şüpheli veya sanığın şikâyetin geri alınması beyanını kabul etmesi gerekir. Şikâyetten vazgeçme ve şikâyetin geri alınması ancak bir kere söz konusu olur. Eğer şikâyet soruşturma evresinde geri alınmışsa, savcılık kovuşturmaya yer olmadığı kararı vererek, soruşturma evresini sonlandıracaktır. Kovuşturma evresinde şikâyet geri alınmışsa mahkeme davanın düşmesi kararı verecektir.

Şikâyetin doğrudan doğruya yapılacağı makamlar cumhuriyet savcılığı ve kolluktur (CMK m. 158/1). Dolaylı olarak şikâyeti kabul edecek merciler ise, yurt içinde işlenen suçlar bakımından valilik, kaymakamlık, mahkemeler; yurt dışında işlenen ve Türkiye’de takibi gereken suçlar bakımından elçilik veya konsolosluklardır (CMK m. 158/2-3). İhbar veya şikâyeti kabul eden bütün merciler ve makamlar, durumu, gecikmeksizin ilgili cumhuriyet başsavcılığına bildirmek zorundadır.

2- Talep

Talep, bazı suçlar bakımından devletin resmi bir makamının (Adalet Bakanlığının) şikâyetidir (Örn. TCK m. 12/1). Talep durumunda savcı dava açmak zorundadır. Mahkeme de iadeyi gerektiren başka bir sebep yoksa iddianameyi yeterli delil olmadığı gerekçesi ile iade edemez. Talepte bulunabilmek için herhangi bir süre söz konusu değildir. Yapılmış olan talep geri alınmaz.

3- Müracaat

Bazı suçlarda, belirli makamların veya yabancı devletin şikâyetinde bulunmasına müracaat denir (Örn. TCK m. 340). Müracaat üzerine savcılık dava açmak zorunda değildir. Müracaat kural olarak süreye tabi değildir (İstisna: TCK m. 11/2) ve geri alınmaz.

4- İzin

İzin, bazı suçlarda, kamusal iddia makamının sorması üzerine, yetkili resmi makamların, fail hakkında kamu davası açılmasında kamu yararı olup olmadığı yönünde yaptıkları irade açıklamasıdır. İzin fiile ilişkindir, bu nedenle iznin verilmesi ya da verilmemesi, suça katılanların tümü bakımından sonuç doğurur. İznin geri alınabileceği kabul edilmektedir. İzin vermeye yetkili makam çoğu zaman Adalet Bakanı veya Bakanlığıdır (Örn. TCK m. 299/2).

5- Dokunulmazlığın Bulunmaması

Hukukumuzda, yasama ve bakanlık dokunulmazlığı; kamu görevliliği dokunulmazlığı; seçim dokunulmazlığı; hâkimlik, savcılık, avukatlık ve noterlik dokunulmazlığı; askerlik dokunulmazlığı; diplomatik dokunulmazlık gibi çeşitli dokunulmazlıklar bulunmaktadır. Bu dokunulmazlıklar kalkmadan muhakeme yapılamamaktadır.

6- Türkiye’de Bulunma

Yabancı ülkede işlenen bazı suçlardan dolayı, vatandaş veya yabancı olan fail hakkında Türkiye’de yargılama yapılabilmesi için failin Türkiye’de bulunması bir muhakeme şartı olarak öngörülmüştür. Bu bakımdan TCK m. 11 ve 12’ye göre yurt dışında işlenen bazı suçların failleri, Türkiye’de bulunmaları halinde Türk kanunlarına göre cezalandırılacaklardır.

7- Kesin Hüküm Bulunmaması

Bir ceza muhakemesinin kesin hükümlerle sona ermesinden sonra, aynı konuda tekrar muhakeme yapılamaz. Buna ceza muhakemesinde “*Ne bis in idem*” kuralı denmektedir (CMK m. 223/7). Fiilin aynı olması, uyuşmazlık konusu olayın aynı olması demektir. Fiilin farklı hukuki nitelendirme ile yeniden ceza muhakemesine konu edilmesi davanın reddi sebebidir. Kişinin aynı olmasından maksat, ikinci davanın aynı sanık hakkında açılması demektir.

8- Aynı Davaya Bakılmakta Olmaması

Ne bis in idem ilkesinin bir diğer uygulama şekli olarak, aynı fiil ve aynı kişiyle ilgili olarak ancak bir defa dava açılabileceğinden, bu şekilde açılmış olan davaya bakılmakta olması, aynı davanın yeniden açılmasına engeldir.

9- Sanığın Hazır Bulunması

CMK, muhakemenin işbirliği içerisinde yapılabilmesi için duruşmada sanığın hazır bulunmasını aramıştır (CMK m. 193). Bununla birlikte, hazır bulunma, asıl olarak mahkûmiyet kararı verilecek hallerde önem kazanmaktadır. Zira mahkûmiyet dışında bir karar verilebilecek olan hallerde sanığın sorgusu dahi yapılmamış olsa da, duruşma yokluğunda bitirilebilecektir (CMK m. 193/2).

Sanığın duruşmada hazır bulunmaması üç şekilde ortaya çıkabilmektedir: Sanığın yokluğu halleri, gaiplik ve kaçaklık.

Sanığın yokluğu halinde, aslında kendisine ulaşılabilecek olan bir sanık bulunmaktadır; ancak hazır bulunma gerekli görülmemektedir. Sanığın yokluğu halleri şunlardır: Sanığın duruşma sırasında mahkemeden uzaklaşması (CMK m. 194); sanığın yokluğunda duruşma yapılabilen haller (CMK m. 195); sanığın duruşmadan bağışık tutulması (CMK m. 196); sanığın duruşmadan çıkarılması (CMK m. 200,204).

Bulunduğu yer bilinmeyen veya yurt dışında bir ülkede bulunup da yetkili mahkeme önüne getirilemeyen veya getirilmesi uygun bulunmayan sanık gaip sayılır. Gaip hakkında duruşma açılmaz, sadece deliller toplanarak muhafaza altına alınır ve gaibin ortaya çıkarılması beklenir.

Hakkındaki soruşturmanın veya kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle Cumhuriyet savcısı veya mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye kaçak denir. Kaçak şüpheli veya sanık hakkında soruşturma kovuşturma yapılabilir. Ancak, daha önce sorgusu yapılmamış ise, mahkûmiyet kararı verilemez. Duruşma yapılan hallerde kaçak sanığın müdafii yoksa mahkeme barodan bir avukat görevlendirilmesini ister (CMK m. 247/3-4).

Gaiplik ve kaçaklıkta kendisine ulaşılamayan bir kişi söz konusudur. Ancak gaiplikte, bu durum bilinçli bir şekilde oluşturulmuş değilken; kaçaklık durumunda kişi bunu her zaman ve bilerek gerçekleştirmektedir.

VIII- CEZA MUHALEMESİ MAKAMLARI VE SÜJELERİ

A- Genel Olarak

Ceza muhakemesi sürecinde yer alan makamlar, iddia, savunma ve yargılama makamı olmak üzere üç tanedir. Bu makamlar da bir takım sùjeler tarafından temsil edilmektedirler. Toplumsal iddia makamında Cumhuriyet savcılığı ve yardımcısı olarak kolluk, istisnai hallerde de sulh ceza hâkimliği yer almaktadır. Bireysel iddia makamı sùjesi ise mağdurdur.

Şüpheli ve sanık, şüpheli veya sanığın eşi ve yasal temsilcisi, malen sorumlu kişi ile tüzel kişinin temsilcisi bireysel savunma makamı sùjesi iken; müdafii, toplumsal savunma makamı sùjesidir.

Yargılama makamı sadece toplumsaldır. Bunlar da hâkimler ve mahkemelerden oluşmaktadır.

Belirtilen bu muhakeme makam ve süjeleri, muhakeme sürecinde bağımsız haklar kullanırlar ve bir muhakemenin bunlar olmaksızın yürütülmesi söz konusu olmaz. Buna karşılık, muhakeme sürecine katılmalarına rağmen, etkinlik ve rolleri sjelerden farklı olan kişiler vardır. Bunlar daha çok gerçeğin ortaya çıkarılması için yardım ederler ve muhakemenin akıbeti üzerinde etkinlik gösterecek önemli haklara sahip değillerdir. Örneğin tanık ve bilirkişiler ceza muhakemesi sürecine dâhil olmalarına rağmen, süje konumunda değil, daha çok üçüncü kişi niteliğindedir.

B- Yargılama Makamını İşgal Eden Süje Olarak Hâkim

Hâkim, kovuşturma evresinde, muhakeme konusu uyuşmazlık hakkında, iddia ve savunmanın işığında karar veren kişidir. Hâkim soruşturma evresinde de sınırlı bir Şekilde görev alır. Bu evrede hâkim kararını gerektiren işlemlerde sulh ceza hâkimi karar vermeye yetkilidir.

Mahkemeler tek hkimli olabileceği gibi, heyet halinde de çalışabilmektedirler. Asliye ceza mahkemeleri tek hkimli (Teşkilat K. m. 9/2), ağır ceza mahkemeleri ise heyet halinde çalışan toplu mahkemelerdir. (Teşkilat K. m. 9/3).

1- Hâkimin Nitelikleri

Hâkimin nitelikleri arasında ikisi ön plana çıkmaktadır. Bunlar, bağımsızlık ve tarafsızlıktır. Hâkim bağımsızlığı, yargılama faaliyetini yürütürken ve karar verirken hâkimin hiçbir etki ve baskı altında kalmamasıdır. Ancak bağımsızlık, hâkime, keyfi hareket edebilme özgürlüğü vermez. Hâkim, hukuka bağlı olmak zorundadır. Başka bir kişi veya mercie değil de sadece hukuka bağlı olmak, hâkim bağımsızlığının temelini oluşturmaktadır.

Hâkimin tarafsızlığı, yargılama yaparken hâkimin yan tutmaması, taraflara karşı objektif olması, eşit mesafede bulunması ve kişiliğinden sıyrılabilmesidir. Aynı davada taraflar farklı olduğunda da aynı karar verilebiliyorsa, hâkimin tarafsızlığı sağlanmış demektir. Hâkimin tarafsızlığını etkileyen sebepler, davaya bakamayacağı haller (CMK m. 22, 23) ve tarafsızlığını Şüpheye düşürecek diğer sebepler olarak ikiye ayrılmaktadır (CMK m. 24).

CMK'nın 22. maddesinde hâkimin davaya bakamayacağı haller düzenlenmiş iken, 23. maddesinde ise yargılamaya katılamayacak hâkime ilişkin düzenlemeye yer verilmiştir. Bu iki maddede görev yasakları düzenlenmiştir. Görev yasakları hâkimin reddini gerektiren

sebeplerdendir. Ancak bunun dışında hâkimin, tarafsızlığını şüpheye düşürecek diğer sebeplerden dolayı da reddi mümkündür.

Hâkimin tarafsızlığını sağlama yollarından birincisi hâkimin reddedilmesidir. Hem görev yasaklarının bulunduğu, hem de tarafsızlığı şüpheye düşüren hallerde hâkimin reddi istenebilir (CMK m. 24/1). Hâkimin reddi talebinde bulunabilecekler, Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık, müdafî, katılan veya vekilidir (CMK m. 24/2).

Görev yasağının söz konusu olduğu durumlarda hâkimin reddi için herhangi bir süre sınırlaması yoktur. Buna karşılık tarafsızlığını şüpheye düşüren sebeplerin varlığı durumunda hâkimin reddi belirli bir süre içerisinde istenmelidir. Bu sürenin geçmiş olması durumunda artık hâkimin reddi istenemez. Tarafsızlığını şüpheye düşürecek sebeplerden dolayı bir hâkimin reddi, ilk derece mahkemelerinde sanığın sorgusu başlayıncaya; duruşmalı işlerde bölge adliye mahkemelerinde inceleme raporu ve Yargıtay'da görevlendirilen üye veya tetkik hâkimi tarafından yazılmış olan rapor üyelere açıklanıncaya kadar istenebilir. Diğer hâllerde, inceleme başlayıncaya kadar hâkimin reddi istenebilir. Sonradan ortaya çıkan veya öğrenilen sebeplerle duruşma veya inceleme bitinceye kadar da hâkimin reddi istenebilir. Ancak bu istemin, ret sebebinin öğrenilmesinden itibaren yedi gün içinde yapılması şarttır (CMK m. 25).

Görev yasağı veya tarafsızlığın şüpheye düşmesi durumunda, reddedilmese bile, hâkimin kendisi de davadan çekinebilir. Hâkimin çekinmesi, adeta red davasını kendisinin açmasıdır.

Hâkimin reddi, mensup olduğu mahkemeye verilecek dilekçeyle veya bu hususta zabıt kâtibine bir tutanak düzenlenmesi için başvurulması suretiyle yapılır. Ret isteminde bulunan, öğrendiği ret sebeplerinin tümünü bir defada açıklamak ve süresi içinde olguları ile birlikte ortaya koymakla yükümlüdür. Reddi istenen hâkim, ret sebepleri hakkındaki görüşlerini yazılı olarak bildirir (CMK m. 26).

Hâkimin reddi istemine mensup olduğu mahkemece karar verilir. Ancak, reddi istenen hâkim müzakereye katılamaz. Bu nedenle mahkeme teşekkül edemezse bu hususta karar verilmesi; a) Reddi istenen hâkim asliye ceza mahkemesine mensup ise bu mahkemenin yargı çevresi içerisinde bulunan ağır ceza mahkemesine, b) Reddi istenen hâkim ağır ceza mahkemesine mensup ise o yerde ağır ceza mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için (1) numaralı daireye; o yerde ağır ceza mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde ise, en yakın ağır ceza

mahkemesine aittir. Ret istemi sulh ceza hâkimine karşı ise, yargı çevresi içinde bulunduğu asliye ceza mahkemesi ve tek hâkime karşı ise, yargı çevresi içerisinde bulunan ağır ceza mahkemesi karar verir. Bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin başkan ve üyelerinin reddi istemi, reddedilen başkan ve üye katılmaksızın görevli olduğu dairece incelenerek karara bağlanır. Ret isteminin kabulü halinde, davaya bakmakla bir başka hâkim veya mahkeme görevlendirilir (CMK m. 27).

Ret isteminin kabulüne ilişkin kararlar kesindir; kabul edilmemesine ilişkin kararlara karşı itiraz yoluna gidilebilir. İtiraz üzerine verilen ret kararı hükümle birlikte incelenir (CMK m. 28).

2- Hâkimin Yetkileri

Mahkemelerin yetkisi; a) madde bakımından yetki b) yer bakımından yetki c) kişi bakımından yetki d) görev bakımından yetki şeklinde ele alınabilir. CMK sadece madde ve yer bakımından yetkiyi açıkça düzenlemiştir. Bu yüzden biz de sadece madde ve yer bakımından yetki hakkında açıklamalarda bulunacağız.

a- Madde Bakımından Yetki (Görev)

Madde bakımından yetki, suçun niteliğine ve ağırlığına göre yetkili mahkemenin belirlenmesidir. Mahkemelerin madde bakımından yetkileri kanunla düzenlenir (CMK m. 3). Madde bakımından yetkinin kamu düzenine ilişkin olduğu bu madde ile de belirtilmektedir.

Ceza mahkemeleri genel ve özel ceza mahkemeleri olarak ikiye ayrılabilir. Genel ceza mahkemeleri; asliye ve ağır ceza mahkemeleridir. Özel mahkemelere örnek olarak, çocuk mahkemeleri gösterilebilir. Ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafî durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur.

Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, sulh ceza hakimliği ve ağır ceza mahkemelerinin görevleri dışında kalan dava ve işlere asliye ceza mahkemelerince bakılır (5235 sayılı K. m. 11).

Kanunların ayrıca görevli kıldığı hâller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m. 148), irtikâp (m. 250/1 ve 2), resmî belgede sahtecilik (m. 204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflâs (m. 161) suçları, Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısımının Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar (318, 319, 324, 325 ve 332 nci maddeler hariç) ve 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele

Kanununun kapsamına giren suçlar dolayısıyla açılan davalar ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla ağır ceza mahkemeleri görevlidir (5235 sayılı K. m 12).

Mahkemelerin madde bakımından yetkisi kamu düzeniyle ilgilidir. Aynı zamanda şüpheli ve sanık yönünden de tabii hâkim ilkesine göre güvence oluşturur. Bu nedenle görev sorununun, Cumhuriyet savcısı, katılan ve sanık tarafından kovuşturma evresinin her aşamasında ileri sürülmesi mümkün olduğu gibi, bunlar tarafından ileri sürülme de, mahkemece kovuşturmanın her aşamasında resen göz önünde bulundurulur. Burada bahis konusu olan kovuşturma dar anlamda kovuşturmadır. Başka bir deyişle mahkeme, ancak davaya bakmaya devam ettiği sürece görev konusunda bir karar verebilecektir.

İddianamenin kabulünden sonra; işin, davayı gören mahkemenin görevini aştığı veya dışında kaldığı anlaşılırsa, mahkeme bir kararla işi görevli mahkemeye gönderir, başka bir deyişle görevsizlik kararı verir (CMK md. 5).

Asliye Ceza Mahkemesi Ağır Ceza Mahkemesine göre alt dereceli mahkemedir. Alt dereceli mahkeme kovuşturmanın her aşamasında işin görevini aştığı gerekçesi ile görevsizlik kararı verebilir. Üst derece mahkemesi de kovuşturma evresinde, iddianamenin kabulü ile duruşma aşamasına kadar olan bölümde, görevsizlik kararı verebilir. Ancak, duruşma aşamasına geçildikten sonra suçun hukukî niteliğinin değiştiğinden bahisle görevsizlik kararı verilerek dosya alt dereceli mahkemeye gönderilemez (CMK m. 6). Bu durumda üst dereceli mahkeme davaya bakmaya devam edecektir.

Aynı yargı sistemi içinde yer alan mahkemeler arasında görev uyuşmazlığı çıktığında, görevli mahkemeyi, ortak yüksek görevli mahkeme belirleyecektir (CMK m. 4/2).

2- Yer Bakımından Yetki

Coğrafi alana göre işbölümünün sonucu olan yer bakımından yetki, hâkim ve mahkemelerin yargı çevresi itibariyle yetkili oldukları alanı ifade etmektedir. Her mahkeme, kural olarak ancak kendi yargı çevresindeki suçlara bakmakla yetkilidir. Mahkemelerin yer bakımından yetkilerini 1- Türkiye’de işlenen suçlar bakımından, 2- Yabancı ülkede işlenen suçlar bakımından ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

Buna göre Türkiye’de işlenen suçlarda yer bakımından yetkili mahkeme, kural olarak, suçun işlendiği yer mahkemesidir (CMK m. 12/1). Teşebbüste son icra hareketinin yapıldığı

yer, kesintisiz suçlarda kesintinin gerçekleştiği yer mahkemesi yetkilidir (CMK m. 12/2). Suçun işlendiği yer belli değilse sırasıyla:

- 1- şüpheli veya sanığın yakalandığı yer,
- 2- yakalanmamışsa yerleşim yeri mahkemesi,
- 3- kişinin yerleşim yeri dahi yoksa, ilk usul işleminin yapıldığı yer mahkemesi yetkilidir (CMK m. 13).

Suç, ülkede yayımlanan bir basılı eserle işlenmişse, yetki eserin yayım merkezi olan yer mahkemesine aittir. Ancak aynı eserin birden çok yerde basılması durumunda suç, eserin yayım merkezi dışındaki baskısında meydana gelmişse, bu suç için eserin basıldığı yer mahkemesi de yetkilidir (CMK m. 12/3). Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı hakaret suçunda, eser, mağdurun yerleşim yerinde veya oturduğu yerde dağıtılmışsa, o yer mahkemesi de yetkilidir. Mağdur, suçun işlendiği yer dışında tutuklu veya hükümlü bulunuyorsa, ayrıca o yer mahkemesi de yetkilidir (CMK m. 12/4). Görsel veya işitsel yayınlarla işlenen suçlarda yetki, yayım merkezinin bulunduğu yer mahkemesine aittir. Görsel ve işitsel yayım, mağdurun yerleşim yerinde ve oturduğu yerde işitilmiş veya görülmüşse, ayrıca o yer mahkemesi de yetkilidir (CMK m. 12/5).

Ülke içerisinde deniz, hava veya demiryolu taşıtlarında ya da bu taşıtlarla işlenen suçlarda, suçun işlendiği yer mahkemesi yanında, bu taşıtların ilk ulaştığı yer mahkemesi de yetkilidir (CMK m. 15/3).

Yabancı ülkede işlenen suçlarda yetkili mahkemeler sırasıyla şu şekildedir:

- 1- Şüpheli veya sanığın yakalandığı yer
- 2- Şüpheli veya sanık yakalanmamışsa yerleşim yeri mahkemesi
- 3- Yerleşim yeri yoksa Türkiye’de en son adresinin bulunduğu yer mahkemesi (CMK m. 14/1).
- 4- Yukarıda sayılanlardan hiçbirisi söz konusu değilse yetkili mahkeme Adalet Bakanının istemi ve Yargıtay Cumhuriyet başsavcısının başvurusu üzerine Yargıtay tarafından belirlenir.
- 5- Yabancı ülkede bulunup da diplomatik bağışıklıktan yararlanan Türk kamu görevlilerinin işledikleri suçlardan dolayı yetkili mahkeme Ankara mahkemesidir (CMK m. 14/4).
- 6- Ülke dışında Türk bayrağını taşıma yetkisine sahip olan deniz, hava ve demiryolu taşıtlarında veya bu taşıtlarla işlenen suçlarda, geminin ilk uğradığı

Türk limanında veya bağlama limanında bulunan mahkeme yetkilidir (CMK m. 15/1, 2).

Mahkemenin yer bakımından yetkisiz olduğu, ancak, sanığın duruşmadaki sorgusundan önce ileri sürülebilir. Bölge adliye mahkemelerinde ise, incelemenin başlamasından ve duruşmalı işlerde inceleme raporunun okunmasından önce yetkisizlik iddiası bildirilir (CMK md. 18/1).

Yer bakımından yetkisizlik iddiası sanık tarafından ileri sürülebileceği gibi, yukarıda belirtilen karar verme süresi içerisinde olmak kaydıyla, bu konuda mahkeme tarafından da resen karar verilebilir.

Yer bakımından yetki uyuşmazlığı çıktığında, yetkili olan mahkeme ortak yüksek görevli mahkeme tarafından belirlenir (CMK m. 17).

B- İddia Makamı

1- Genel Olarak

İddia faaliyeti toplum adına yürütülmektedir. Toplum adına iddia makamını işgal eden sùje ise savcıdır. Savcı, teşkilat olarak başsavcılık altında görev yapmaktadır. Savcı soruşturma evresinin en etkili sùjesidir. Kovuşturma evresinde ise toplumsal iddia makamını temsilen görev yapmaktadır.

Adli kolluk soruşturma evresinde savcının yardımcısı olarak iddia makamında yer almaktadır. Kolluk denilince, polis ve jandarmadan oluşan genel kolluk ile köy korucuları, gümrük kolluğu, orman kolluğu ve sahil güvenlik gibi özel kolluk birimlerinin anlaşılması gerekir.

Sınırlı bir biçimde olmak üzere, sulh ceza hâkimi de toplumsal iddia makamı olarak soruşturma evresinde görev yapabilmektedir. Mağdur ve suçtan zarar gören ise bireysel iddia makamında yer almaktadır.

2- Cumhuriyet Savcısı

Savcı, savcılık makamı adına iddia faaliyetini yürütmekte ve bu yönüyle yürüttüğü faaliyet yargı veya müdafaa faaliyeti olmayıp, bir yürütme faaliyetidir. Bunun yanında savcı mahkemelerden bağımsız bir yapıya sahiptir. Ayrıca sanığın hem lehine hem aleyhine olan delilleri toplar. Soruşturma sonunda kovuşturma aşamasına geçilip geçilmeyeceği savcının kararına bağılıdır. Tüm bu belirtilenler savcının da adli bir organ olduğunu göstermektedir.

Anayasada hâkimler için tanınan güvenceler savcılar için de geçerlidir. Fakat bu durum savcılarının da hâkimler gibi bağımsız oldukları anlamına gelmez. Savcılarının Adalet Bakanlığı ve Başsavcılıklarla olan ilişkileri nedeniyle onların bağımsız olmadıkları da söylenemez. Savcı, bağımsız veya bağımlı değil, özerktir. Savcının özerkliği bazı durumlarda yürütme organının istemine uygun hareket etme zorunluluğuna engel değildir (CMK m. 309).

Soruşturma evresi de savcı merkezli olarak düzenlenmiştir. Savcı, soruşturmanın en başından itibaren yönlendirici, sevk edici ve idarecisidir. Bu bakımdan savcının ağırlıklı görev ve yetkileri soruşturma evresinde söz konusu olmaktadır. Fakat bunun yanında kovuşturma evresinde savcı, toplumsal iddia makamı olarak da yer almaktadır. Bu nedenle savcının kovuşturma evresinde de bir takım görev ve yetkileri bulunmaktadır. Soruşturma ve kovuşturma evreleri birlikte düşünüldüğünde savcının ceza muhakemesindeki görev ve yetkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Başsavcı tarafından verilen görevleri yerine getirmek:** Savcılar, teşkilat olarak başsavcılık altına görev yapmaktadır. Başsavcılık teşkilatı içerisinde hiyerarşik bir yapılanma mevcuttur. Bunun doğası gereği savcılar başsavcı tarafından verilen adli ve idari görevleri yerine getirmek zorundadırlar (5325 sayılı Kanun m. 20/2).

- **Soruşturma görevi:** Soruşturma evresinin sevk ve idarecisi olarak cumhuriyet savcısı, ihbar veya başka bir suretle bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hâli öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar (CMK m. 160/1). Cumhuriyet savcısı, doğrudan doğruya veya emrindeki adli kolluk görevlileri aracılığı ile her türlü araştırmayı yapabilir; yukarıdaki maddede (CMK m. 160) yazılı sonuçlara varmak için bütün kamu görevlilerinden her türlü bilgiyi isteyebilir. Cumhuriyet savcısı, adli görevi gereğince nezdinde görev yaptığı mahkemenin yargı çevresi dışında bir işlem yapmak ihtiyacı ortaya çıkınca, bu hususta o yer Cumhuriyet savcısından söz konusu işlemi yapmasını ister (CMK m. 161/1). Cumhuriyet savcısı, maddi gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri marifetiyle, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür (CMK m. 160/2). Adli kolluk görevlileri, el koydukları olayları, yakalanan kişiler ile uygulanan tedbirleri emrinde çalıştıkları Cumhuriyet savcısına derhâl bildirmek ve bu Cumhuriyet savcısının adliyeyle ilişkin bütün emirlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür (CMK m. 161/2). Diğer kamu görevlileri de, yürütülmekte olan soruşturma kapsamında ihtiyaç duyulan bilgi ve belgeleri, talep eden Cumhuriyet savcısına vakit geçirmeksizin temin etmekle

yükümlüdür. Cumhuriyet savcısı, ancak hâkim tarafından yapılabilecek olan bir soruşturma işlemine gerek görürse, istemlerini bu işlemin yapılacağı yerin sulh ceza hâkimine bildirir. Sulh ceza hâkimi istenilen işlem hakkında, kanuna uygun olup olmadığını inceleyerek karar verir ve gereğini yerine getirir (CMK m. 162).

- **Kovuşturmaya yer olmadığı kararı vermek:** Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hâllerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verir. Bu karar, suçtan zarar gören ile önceden ifadesi alınmış veya sorguya çekilmiş şüpheliye bildirilir. Kararda itiraz hakkı, süresi ve mercii gösterilir. Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verildikten sonra yeni delil meydana çıkmadıkça, aynı fiilden dolayı kamu davası açılmaz (CMK m. 172). Suçtan zarar gören, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın kendisine tebliğ edildiği tarihten itibaren onbeş gün içinde, bu kararı veren Cumhuriyet savcısının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesinin bulunduğu yerdeki sulh ceza hâkimliğine itiraz edebilir (CMK m. 173).

Savcının kovuşturmaya yer olmadığı kararı verebileceği bir başka hal de kamu davasının açıp açmamak noktasında takdir yetkisinin bulunduğu hallerdir (CMK m. 171). Savcının bu halde vermiş olduğu kovuşturmaya yer olmadığı kararına karşı itiraz dahi edilememektedir (CMK m. 173/5). Suç işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturacak kadar delile ulaşılmış olsa da, iki durumda, savcının kamu davası açmamak hususunda takdir yetkisi bulunmaktadır:

1. Cezayı kaldıran şahsi sebep olarak etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren sebeplerin varlığı.

2. Şahsi cezasızlık sebebinin varlığı.

- **Kamu davası açma görevi:** Savcı, yapılan soruşturma sonucunda suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturan delillerin elde edilmesi durumunda kamu davası açmak, daha doğru bir ifade ile iddianame düzenlemek zorundadır (CMK m. 170/2). Ancak savcının iddianame düzenlemek zorunda olması demek, iddianamenin sunulduğu mahkemenin bu iddianameyi mutlaka kabul etmesi gerektiği anlamına da gelmemektedir. Mahkeme, iddianamede eksiklik bulunması veya iddianamenin hatalı düzenlenmiş olması hallerinde iddianameyi 15 gün içerisinde cumhuriyet savcısına iade edebilir (CMK m. 174/1).

- **Açılmış olan kamu davasını yürütme görevi:** Cumhuriyet savcısı açılmış olan kamu davasına katılmak zorundadır (5235 sayılı Kanun m. 20/1). Savcılık makam itibariyle

önem arz ettiği için, iddianameyi düzenleyen aynı savcının duruşmada toplumsal iddia makamını temsil etmesi şart değildir. Kanunlarda savcılığın görev yapacağı belirtilen mahkemelerdeki duruşmalara başsavcının kendisi veya görevlendireceği başka bir savcı da katılabilir. Gerekliğinde duruşmalara birden çok savcı da katılabilir (5235 sayılı Kanun m. 22).

- **Koruma tedbirlerine başvurma görevi:** Kural olarak koruma tedbirleri hakim kararıyla alınabilirse de, istisna olarak savcıya da bu yetkinin verildiği durumlar olmaktadır. Bu hallerde savcı koruma tedbirlerine başvurma yetkisine sahiptir.

- **Kanun yollarına başvurmak:** Savcının görevlerinden birisi de kanun yollarına başvurmaktır. Ağır ceza mahkemelerinde bulunan Cumhuriyet savcıları, ağır ceza mahkemesinin yargı çevresindeki asliye ceza mahkemelerinin; bölge adliye mahkemesinde bulunan Cumhuriyet savcıları, bölge adliye mahkemelerinin kararlarına karşı kanun yollarına başvurabilirler. Cumhuriyet savcısı sanığın lehine olarak da kanun yoluna başvurabilir (CMK m. 260).

- **Cezaların İnfazı görevi:** Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 5. maddesine göre, cezanın infazı savcı tarafından izlenir ve denetlenir.

3- Sulh Ceza Hâkimi

Yargılama makamının bir süjesi olan sulh ceza hâkimi, soruşturma evresinde iki farklı sıfatla görev yapmaktadır.

Birincisi, asli konumunda, yani yargılama makamı olarak görev yapmasıdır. Bilindiği üzere, soruşturma evresinin asıl hâkimi savcı olmasına rağmen, bazı soruşturma işlemlerini bizzat savcının yapması kabul edilmemiştir. Bazı işler bakımından bir hâkim güvencesine gerek duyulmuştur. Cumhuriyet savcısı, ancak hâkim tarafından yapılabilecek olan bir soruşturma işlemine gerek görürse, istemlerini bu işlemin yapılacağı yer sulh ceza hâkimine bildirir. Sulh ceza hâkimi, istenilen işlem hakkında kanuna uygun olup olmadığını inceleyerek karar verir ve gereğini yerine getirir (CMK m. 162/1).

Sulh ceza hâkiminin soruşturma evresindeki ikinci ve aynı zamanda istisna olan görevi ise, bir savcı gibi toplumsal iddia makamı görevi yapmasıdır. Buna göre, Suçüstü hâli ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, Cumhuriyet savcısına erişilemiyorsa veya olay genişliği itibarıyla Cumhuriyet savcısının iş gücünü aşıyorsa, sulh ceza hâkimi de bütün soruşturma işlemlerini yapabilir (CMK m. 163).

4- Mağdur- Suçtan Zarar Gören

Mağdur, suç işlenmek suretiyle haksızlığa uğramış kişidir. Suçtan zarar gören, bir suçun işlenmesi dolayısıyla zarar gören gerçek veya tüzel kişidir. CMK'da açıkça mağdurun ve suçtan zarar görenin sùjeliđi düzenlenmiş ve bunlara önemli haklar tanınmıştır. Böylece mağdur, ceza muhakemesinde sadece tanık sıfatıyla yer alan bir delil aracı, bir soruşturma objesi olmaktan çıkmış, bir muhakeme sùjesi haline gelmiştir.

Mağdur ve suçtan zarar gören hem soruşturma evresinde hem de kovuşturma evresinde bir takım haklara sahiptirler. Bu hakları her iki evreyi birlikte ele alarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Delil toplanmasını talep etme, (soruşturma ve kovuşturma)
- Belge örneği isteme ve dosya inceleme, (soruşturma ve kovuşturma)
- Avukat görevlendirilmesini isteme, (soruşturma ve kovuşturma)
- Kovuşturmaya yer olmadığına ilişkin karara itiraz etme, (soruşturma)
- Duruşmadan haberdar edilme, (kovuşturma)
- Kamu davasına katılma, (kovuşturma)
- Davaya katılmış olmak koşuluyla, davayı sonuçlandıran kararlara karşı kanun yollarına başvurma, (kovuşturma)
- Tüm bu hakları ile ilgili olarak bilgilendirilme, (soruşturma ve kovuşturma)

C- Savunma Makamı

1- Şüpheli ve Sanık

Savunma makamında asıl olarak, şüpheli veya sanık ile müdafii yer almaktadır. Sanığın eşi ve yasal temsilcisi de, sanığa yardım ederler. Ayrıca malen sorumlu kişi ile tüzel kişinin temsilcisi de savunma sùjeleri arasında yer alırlar. Müdafii dışındakiler bireysel savunmayı, müdafii ise kolektif savunmayı ifade eder. Savunma sadece bireysel savunma şeklinde olabileceği gibi, bireysel savunmayla birlikte kolektif savunma birlikte de olabilir. Şüpheli veya sanık ceza muhakemesinde birtakım haklara sahiptirler.

Şüpheli ve sanığın ceza muhakemesi sürecindeki en önemli hakkı savunma hakkıdır. Şüpheli ve sanığın savunma hakkı kapsamında yer alan haklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Müdafiden yararlanma hakkı
- Susma hakkı, ancak şüpheli ve sanık kimliğine ilişkin sorularla ilgili olarak susma hakkına sahip değildir.
- Kendi kendini suçlamaya ve kendi aleyhine aktif olarak muhakemeye katılmaya zorlanamama hakkı
- Soru sorma hakkı
- Tercümandan yararlanma hakkı
- Delil toplama ve ibraz etme hakkı
- Delillerin toplanmasını isteme hakkı
- Duruşmada hazır bulunma hakkı

Şüpheli veya sanığa hakları, soruşturma ve kovuşturma makamları ile ilk defa temas kurduğu anda açıklanmalıdır. Esas hakkında ifade veya sorguya başlanmadan önce de, ne ile suçlandığının şüpheli veya sanığa bildirilmesi gerekmektedir. Bu bildirim kimlik konusundaki sorgudan sonra ve fakat mutlaka esasa ilişkin ifade veya sorguya başlanmadan önce yapılacaktır.

Şüpheli veya sanık ne ile suçlandığını ve hangi konuda ifade vereceğini veya sorgulanacağını açıkça bilmelidir ki ancak bu şekilde hakkındaki suçlama ile ilgili kendini tam olarak savunabilsin.

Yakalama, gözaltına alma, gözaltı süresinin uzatılması gibi, şüpheli veya sanığın özgürlüğünü kısıtlama sonucu doğuran her işlemten sonra bir yakınına veya belirlediği bir kişiye derhal haber verilecektir.

Buna karşılık şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde bir takım yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ifade ve sorgudur. İfade ve sorgu, şüpheli ve sanık bakımından bir yükümlülük olmakla beraber, aynı zamanda bir haktır. Zira şüpheli ve sanık ifade ve sorgu sırasında aleyhindeki delillere karşı savunma hakkını kullanma olanağı bulmaktadır. İfade ve sorguyu sanığın susma hakkı ile birlikte düşünmek gerekir. İfade ve sorgunun sanık için bir yükümlülük olması, onun ifade ve sorgu esnasında sorulan soruları mutlaka cevaplandıracağı anlamına gelmez. Şüpheli ve sanık kimlik bilgileri haricindeki hususlarda susma hakkına sahiptir.

Şüpheli ve sanık, hâkim veya savcı tarafından çağrıldığında hazır bulunmak zorundadır. Kolluğun davetine ise uymak zorunda değildir. Kovuşturma aşamasında da mahkeme, sanığın

hazır bulunmasına ve zorla getirme kararı veya yakalama emri ile getirilmesine her zaman karar verebilir.

Şüpheli veya sanığın bazı ceza muhakemesi işlemlerine katlanma yükümlülüğü bulunmaktadır. Katlanma yükümlülüğünün bulunduğu işlemlerin önemli bir bölümü koruma tedbirleri ile ilgilidir. Şüpheli veya sanık, hukuka uygun hak ve özgürlük kısıtlamalarına karşı koyamaz. Şüpheli veya sanığın bu konuda iradesinin bir önemi bulunmamaktadır. Onun iradesine rağmen koruma tedbirlerine başvurulabilir.

2- Müdafî

Şüpheli veya sanık, kural olarak kendisini bizzat savunabileceği gibi, bir avukat vasıtasıyla da savunabilir. Bu avukatın hukuki yardımından yararlanmak, şüpheli ve sanık için bir haktır. Şüpheli ve sanığın savunmasını yapan bu avukatı CMK müdafî olarak adlandırmıştır. Bu bakımdan müdafî muhakemenin savunma tarafında yer alan, şüpheli ve sanığın savunmasını yapan avukattır.

Müdafî şüpheli veya sanığın temsilcisi değildir. Özel hukuk ilişkilerinin aksine müdafî özel bir çıkarın değil de, kamu çıkarının korunması amacıyla şüpheli veya sanığın yanında yer almaktadır.

Müdafînin amacının kamu çıkarını korumak olması nedeniyle, müdafî ceza muhakemesi sürecinde şüpheli ve sanıktan bağımsız bir süjedir. Mesela duruşmada müdafî ve sanığa ayrı ayrı söz verilir. Ayrıca “doğrudan soru yöneltme” gibi bazı ceza muhakemesi işlemlerini sanık yapamazken, müdafî yapabilmektedir. Müdafînin şüpheli ve sanıktan bağımsız olmasının bir başka sonucu da mesela, sanık istemese de, sanığın lehine delil ikame edebilir ve beraatını isteyebilir.

Şüpheli ve sanığın müdafiden yararlanma hakkının iki yönü vardır: Birincisi müdafie danışma hakkı, ikincisi ise müdafî bulundurabilme hakkıdır. Ancak bu iki imkânın birlikte tanınmasıyla şüpheli ve sanığın savunma hakkının tam olarak sağlanmış olduğundan söz edilebilir.

CMK, soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında şüpheli veya sanığın bir veya birden fazla müdafî yardımına başvurabileceğini öngörmüştür (CMK m. 149). Kovuşturma evresinde müdafî sayısı bakımından bir sınırlandırma getirilmediği halde, soruşturma evresinde en fazla üç müdafiden hukuki yardım alınabileceği belirtilmiştir.

Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafii seçmesi istenir. Şüpheli veya sanık, müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafii görevlendirilir. Bu durumda şüpheli ve sanığın istemi arandığından mecburi müdafilik değil isteğe bağlı bir müdafilik söz konusudur (CMK m. 150/1).

Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir (CMK md. 150/2). Burada öngörülen müdafilik mecburi müdafiliktir, zira kişinin istemi olmasa da kendisine bir müdafii atanacaktır.

Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada şüpheli ve sanığa istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir (CMK m. 150/3). Burada da, sanığın istemi olmadan müdafii atandığı için, mecburi müdafilik söz konusudur.

Zorunlu müdafilikle ilgili yukarıda belirtilen bu hükümler genel hükümlerdir ve soruşturma ve kovuşturmanın bütününe yöneliktirler. Buna karşılık kanunun çeşitli hükümlerinde, genel nitelikteki bu hükümden başka, sadece belirli işlemler bakımından geçerli olmak üzere de zorunlu müdafilik söz konusu olabilecektir. Mesela CMK m. 101/3 gereğince *“tutuklama istenildiğinde, şüpheli veya sanık, kendisinin seçeceği veya baro tarafından görevlendirilecek bir müdafinin yardımından yararlanır”*. Bu hallerde zorunlu müdafilik için söz konusu olan şartlar da aranmayacaktır. Başka bir deyişle şüpheli veya sanığın yaşı, zihni veya fiziki durumu, suçun cezasının miktarı ne olursa olsun, müdafii görevlendirmek gerekecektir. Aranacak tek şart, bir müdafinin bulunmadığının şüpheli veya sanık tarafından beyan edilmesidir.

CMK m. 153 gereğince müdafinin dosyayı inceleme ve dosyadan örnek alma yetkisi vardır. Soruşturma evresinde müdafii, dosya içeriğini inceleyebilir ve istediği belgelerin bir örneğini harçsız olarak alabilir (CMK m. 153/1). Ancak müdafinin bu yetkisi, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine, sulh ceza hâkiminin kararıyla kısıtlanabilir (CMK m. 153/2). Bu karar ancak 153. maddesinin ikinci fıkrasında gösterilen suçlarla ilgili olarak verilebilir. Yakalanan kişinin veya şüphelinin ifadesini içeren tutanak ile bilirkişi raporları ve adı geçenlerin hazır bulunmaya yetkili oldukları diğer adli işlemlere ilişkin tutanaklar kısıtlama kararının kapsamı dışındadır (CMK m. 153/3).

Müdafî, iddianamenin mahkeme tarafından kabul edildiği tarihten itibaren dosya içeriğini ve muhafaza altına alınmış delilleri inceleyebilir; bütün tutanak ve belgelerin örneklerini harçsız olarak alabilir (CMK m. 153/4). Müdafîin dosyayı inceleme ve dosyadan örnek alma hakkına kovuşturma evresinde bir sınırlandırma getirilmemiştir.

Müdafî, vekâlet aranmaksızın, şüpheli veya sanık ile her zaman ve konuşulanları başkalarının duyamayacağı bir ortamda görüşebilir. Şüpheli veya sanığın, müdafî ile yazışmaları denetime tabi tutulamaz (CMK m. 154).

Hakkında müdafîlik görevinden yasaklanma kararı verilmiş olan avukat, yasaklı bulunduğu sürece, başka davalarla ilgili olsa dahi, özgürlüğü kısıtlanmış bulunan şüpheli veya sanığı ziyaret edemeyecektir (CMK md. 151/6).

IX- KORUMA TEDBİRLERİ

A- Genel Olarak

Koruma tedbirleri, ceza muhakemesinin gereği gibi yapılabilmesi veya hükmün infazının mümkün kılınması amacıyla muhakeme sürecinde başvurulabilen ve hükümden önce, gerektiğinde zor kullanmak suretiyle bazı temel hak ve özgürlüklere geçici müdahaleyi gerektiren işlemlerdir.

Koruma tedbirleri en azından bir temel hak ve hürriyete müdahale teşkil ettikleri için mutlaka kanunla düzenlenmiş olmalıdırlar. Kanunda mevcut bulunmayan bir koruma tedbiri kıyas yolu ile oluşturulamaz ve bir koruma tedbiri için aranan şartlar ve sebepler kıyas yoluyla genişletilemez.

Koruma tedbirleri sürekli değil, geçicidir. Koruma tedbirleri, onlarla ulaşılmak istenen amaç gerçekleşinceye kadar devam edebilirler. Bu amaçlar gerçekleşince koruma tedbirinin uygulanmaya devam edilmesi, bu tedbiri hukuka aykırı hale getirir.

Koruma tedbirleri amaç değil, birer araçtır. Amaç maddi gerçeğe ulaşmak ve hükmün infazını sağlamaktır. Koruma tedbirleri ise bu amaçlara ulaşmada birer vasıtaadır.

Hükümden önce temel hak ve özgürlüklere müdahale edildiği için, ancak zorunluluk bulunduğu koruma tedbirine başvurulabilir. O anda tedbire başvurulmamasında bir tehlike yoksa koruma tedbirine başvurmaya da gerek yoktur. Koruma tedbirine başvurulmadığında veya geç başvurulduğunda muhakeme hiç veya gerektiği gibi yapılamaz, hüküm infaz edilemez hale gelecektse, gecikmede tehlike bulunduğu kabul edilmelidir.

Koruma tedbirlerine başvurulabilmesi için görünüşte haklılık yeterli ve gereklidir. En baştan itibaren hukuka uygunluk yoksa tedbire başvurulamayacağı gibi, tedbire başvurmak için kesin bir haklılık da aranmayacaktır. Çünkü koruma tedbirine başvurulmasının haklı olup olmadığı kesin olarak ancak hüküm anında ortaya çıkar. Ancak bazen daha soruşturmanın başında koruma tedbirine başvurmak gerekebilir. Bu durumda kesin bir hukuka uygunluk yerine, o işleme başvurmayı haklı kılabilecek nedenlerle yetinilmelidir.

Koruma tedbirlerine başvururken, ölçülülük ilkesine de uyulması gerekmektedir. Koruma tedbirine başvururken elde edilecek yarar ile temel hak ve özgürlük kısıtlaması dolayısıyla ortaya çıkacak zarar arasında bir denge olmalıdır. Örneğin tutuklama koruma tedbiri kişi hak ve hürriyetlerine en ağır müdahaleyi gerektiren bir koruma tedbiri olduğu için, sadece adli para cezasını gerektiren suçlardan dolayı tutuklama koruma tedbirine başvurulamayacağı hüküm altına alınmıştır (CMK m. 100/4).

Koruma tedbirlerinin kural olarak bir karara dayanması gerekir. Bazı koruma tedbirlerine yalnız hâkim veya mahkemece karar verilebilir. Örn. Tutuklama (CMK m. 100/1). Bazı koruma tedbirlerine kural olarak hâkim, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde savcı karar verebilir. Örn. İletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması (CMK m. 135/1). Bazı koruma tedbirlerine yalnızca cumhuriyet savcısı karar verebilir. Örn. Gözaltı (CMK m. 91/1). Bazı koruma tedbirlerine ise, hâkim ve cumhuriyet savcısının yanında cumhuriyet savcısına ulaşılamayan hallerde kolluk amiri de yetkilidir. Örn. Arama (CMK m. 119/1).

B- Koruma Tedbirlerinin Çeşitleri

1- Yakalama

Yakalama, hâkim kararı olmaksızın şüphelinin özgürlüğünün kısıtlanması, gözaltına alınıp alınmayacağı hususunda bir karar verilinceye kadar denetim ve gözetim altında tutulmasıdır.

Kanunumuz bazı durumlarda herkese yakalama yetkisi vermiştir (CMK m. 90/1). Bu durumda kolluğun da doğal olarak yakalama yetkisi vardır. Herkesin yakalama yapabileceği haller şunlardır:

- Kişiye suçüstü halinde rastlanması
- Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin hemen kimliğini belirleme imkanının bulunmaması.

Bazı hallerde ise sadece kolluğun yakalama yetkisi vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi herkesin yakalamaya yetkili olduğu durumlarda kolluğun da yakalama yetkisi elbette vardır. Bunun yanında, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de, Cumhuriyet savcısına veya amirlerine başvurma olanağının bulunmadığı hallerde, kolluk yakalama yetkisine sahiptir (CMK m. 90/2). Tutuklama kararı veya yakalama emrinin düzenlenmesini gerektiren bir halin var olup olmadığının takdiri kolluğun kendisine aittir.

Yakalama emrini kural olarak hakim düzenler. Bunun için soruşturma evresinde çağrı üzerine gelmeyen veya çağrı yapılamayan şüpheli hakkında, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından yakalama emri düzenlenebilir. Ayrıca, tutuklama isteminin reddi kararına itiraz halinde, itiraz mercii tarafından da yakalama emri düzenlenebilir (CMK m. 98/1). Kovuşurma evresinde ise kaçak sanık hakkında yakalama emri re'sen veya Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim veya mahkeme tarafından düzenlenir (CMK m. 98/3).

Bazı durumlarda Cumhuriyet savcısına ve kolluk amirine de yakalama emri düzenleme yetkisi verilmiştir. Bu bakımdan yakalanmış iken kolluk görevlisinin elinden kaçan şüpheli veya sanık ya da tutukevi veya ceza infaz kurumundan kaçan tutuklu veya hükümlü hakkında Cumhuriyet savcıları ve kolluk kuvvetleri de yakalama emri düzenleyebilirler (CMK m. 98/2).

Soruşturma evresinde cumhuriyet savcısının yakalama emri düzenleyebileceği bir diğer hal CMK m. 91/5'te almaktadır. Buna göre, gözaltı süresinin dolması veya sulh ceza hâkiminin kararı üzerine serbest bırakılan kişi hakkında yakalamaya neden olan fiille ilgili yeni ve yeterli delil elde edilmedikçe ve Cumhuriyet savcısının kararı olmadıkça bir daha aynı nedenle yakalama işlemi uygulanamaz.

Cumhuriyet savcısının yakalama emri düzenleyebileceği bir diğer hal de infazla ilgilidir. Buna göre, hükümlü hapis cezası veya güvenlik tedbirinin infazı için gönderilen çağrı kâğıdının tebliği üzerine on gün içinde gelmez, kaçır ya da kaçacağına dair şüphe uyandırırorsa, Cumhuriyet savcısı yakalama emri çıkarır. Kasten işlenen suçlarda üç yıl, taksirle işlenen suçlarda ise beş yıldan fazla hapis cezalarının infazı için doğrudan yakalama emri çıkarılır.

Diğer kişiler tarafından yakalanıp kolluğa teslim edilen veya bizzat kolluk tarafından yakalanan kişiye, kanuni hakları kolluk tarafından derhal bildirilecektir. Ancak kolluk,

haklarını bildirmeden önce yakalanan kişinin kaçmasını, kendisine veya başkasına zarar vermesini önleyecek tedbirleri almalıdır (CMK m. 90/4).

Yakalama işlemi bir tutanağa bağlanır. Bu tutanağa yakalananın, hangi suç nedeniyle, hangi koşullarda, hangi yer ve zamanda yakalandığı, yakalamayı kimlerin yaptığı, hangi kolluk mensubunca tespit edildiği, haklarının tam olarak anlatıldığı açıkça yazılır (CMK m. 97).

2- Gözaltı

Gözaltı, soruşturma yönünden zorunlu olması ve bir suç işlendiğini düşündürebilecek emarelerin bulunması halinde, yakalanmış olan kişinin Cumhuriyet savcısının kararıyla belirli bir süre özgürlüğünün kısıtlanmasıdır.

Herkesin yakalama yetkisinin olduğu hallerde yakalanıp kolluğa teslim edilen veya doğrudan doğruya kolluk tarafından yakalanan kişi ve olay hakkında emri doğrultusunda işlem yapılmak üzere kolluk tarafından Cumhuriyet savcısına doğrudan bilgi verilir (CMK m. 90/5).

CMK 90. madde gereğince yakalanan kişi, Cumhuriyet savcılığınca serbest bırakılabileceği gibi, gözaltına alınmasına da karar verilebilir (CMK m. 91/1). Cumhuriyet savcısının gözaltına alma hususunda karar vermesi, gözaltına alma tedbirinin soruşturma yönünden, yani suçun ve failerin araştırılması bakımından zorunlu olmalıdır (CMK m. 91/2). Bu iki koşulun varlığı değerlendirilmeden gözaltına alma kararının verilmesi hukuken imkânsızdır.

Yakalanan kişi, gözaltına alınmasını gerektirecek bir nedenin tespit edilememesi veya yakalama sebebinin ortadan kalkması halinde Cumhuriyet savcısının emri ile kolluk tarafından derhal salıverilir. Yakalan kişi serbest bırakılmayıp da gözaltına alınmışsa, en geç gözaltı süreleri sonunda sorguya çekilmek üzere sulh ceza hâkimi önüne çıkarılır (CMK m. 91/6). Cumhuriyet savcısı, sulh ceza hâkiminden sadece şüphelinin sorguya çekilmesini isteyebileceği gibi, tutuklanmasını da talep edebilir. Sorgu sırasında müdafî de hazır bulunur.

Gözaltı koruma tedbirine ancak belirli süreliğine başvurulabilir. Gözaltı süresi bireysel suçlarda yakalama anından itibaren yirmi dört saattir (CMK m. 91/1). Ancak yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilme için zorun olan süre gözaltı süresine dâhil değildir. Yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu süre ise en fazla on iki saattir.

Toplu suçlarda delillerin toplanmasındaki güçlük veya şüpheli sayısının fazlalığı nedeniyle gözaltı süresi dört güne çıkabilmektedir. Fakat Cumhuriyet savcısı, her defasında bir günü geçmemek üzere gözaltı süresini uzatabilir (CMK m. 91).

3- Tutuklama

a- Genel Olarak

Tutuklama, suç işlediğine dair hakkında kuvvetli şüphe bulunan kişinin özgürlüğünün kesin hükümden önce hâkim kararıyla geçici olarak kaldırılmasıdır. Tutuklamanın iki şartı vardır: 1- Kuvvetli suç şüphesi, 2- Tutuklama nedenlerinin varlığı.

Kuvvetli şüphe, kişinin suçu işlediği hususunda yüksek bir ihtimali ifade eder. Yargılama sonunda sanığın mahkûm olma ihtimali kuvvetle muhtemel ise, kuvvetli suç şüphesi var demektir.

Tutuklama için, suçun işlendiği yönünde kuvvetli şüphenin yanı sıra tutuklama nedenlerinden birinin de bulunması gerekir. CMK'nın 100. maddesinde kaçma şüphesi ve delilleri karartma şüphesinden ibaret iki tutuklama nedeni vardır.

Kaçma şüphesi, şüpheli veya sanığın yurt içinde bir yerde saklanması, bulunamayacağı bir yere gitmesi ya da yurt dışına kaçması şüphesini ifade eder.

Tutuklama nedenlerinden bir diğeri ise delilleri karartma şüphesidir. Delilleri karartma şüphesini oluşturan davranışlar kanunda gösterilmiştir. Buna göre, şüpheli veya sanığın davranışları; 1- delilleri yok etme veya değiştirme, 2- tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapıma girişiminde bulunma hususlarında kuvvetli şüphe oluşturuyorsa şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir.

Kanun bazı suçlar açısından tutuklama nedenlerinin oluştuğunu karine olarak kabul etmiştir. Yani bu suçlar işlendiğine dair kuvvetli suç şüphesi var ise, tutuklama kararı verilebilecektir. Bu durumda, yukarıda belirtilen tutuklama nedenlerinin oluşup oluşmadığının araştırılmasına gerek yoktur. Bu suçlar CMK'nın 100/3. maddesinde katalog halinde gösterilmiştir.

b- Tutuklama Yasağı

İşin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde, tutuklama kararı verilemez (CMK m. 100/1). Oranlılık ilkesinin bir gereği olarak, kanunda bazı durumlarda tutuklama kararı verilemeyeceği ayrıca belirtilmiştir. Buna göre;

- Sadece adli para cezasını gerektiren veya vücut dokunulmazlığına karşı kasten işlenenler hariç olmak üzere hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez (CMK m. 100/4).

- On beş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerden dolayı tutuklama kararı verilemez (Çocuk Koruma Kanunu m. 21).

- Eğer gaip veya kaçak olan sanığa, duruşmalara katılmalarını sağlamak amacıyla, tutuklanmayacağına ilişkin güvence belgesi verilmiş ise bu sanıklar bakımından da bir tutuklama yasağı söz konusudur (CMK m. 246, 248/7).

c- Tutuklama Kararı

Soruşturma evresinde sulh ceza hâkimi, kovuşturma evresinde ise hâkim veya mahkeme tutuklama kararı verebilir. Soruşturma evresinde sulh ceza hâkiminin tutuklama kararı verebilmesi için Cumhuriyet savcısının talebi şarttır. Şüpheli veya sanığın yokluğunda (gıyapta tutuklama) kural olarak mümkün değildir. CMK gıyapta tutuklamayı sadece kaçak sanık hakkında kabul etmiştir (CMK m. 248/5).

d- Tutukluluk Süreleri

Ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok bir yıldır. Ancak bu süre, zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek altı ay daha uzatılabilir (CMK m. 102/1).

Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde, tutukluluk süresi en çok iki yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde, gerekçesi gösterilerek uzatılabilir; uzatma süresi toplam üç yılı geçemez (CMK m. 102/2).

4- Adli Kontrol

Tutuklamanın olumsuz etkisini ortadan kaldırmak amacıyla, tutuklamaya alternatif koruma tedbirleri öngörülmüştür. Adli kontrol, bu kapsamda karşımıza çıkan bir koruma tedbiridir.

Adli kontrol CMK'nın 109 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. CMK md. 109'da düzenlenmiş olan adli kontrol yükümlülükleri şunlardır:

- Yurt dışına çıkamamak.
- Hâkim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak.
- Hâkimin belirttiği merci veya kişilerin çağrularına ve gerektiğinde meslekî uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak.
- Her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek.
- Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek.
- Şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hâkimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak.
- Silâh bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silâhları makbuz karşılığında adli emanete teslim etmek.
- Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynî veya kişisel güvenceye bağlamak.
- Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek.
- Konutunu terk etmemek.
- Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek.
- Belirlenen yer veya bölgelere gitmemek.

Adli kontrol koruma tedbirine tutuklama yasağı öngörülen hallerde de başvurulabilir (CMK m. 109/2).

Tutuklamadan farklı olarak adli kontrol altında geçen süre, şahsî hürriyeti sınırlama sebebi sayılarak cezadan mahsup edilemez. Bunun tek istisnasını uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arındırmak amacıyla, hastaneye yatmak dâhil, tedavi veya muayene tedbirlerine tabi olmak yükümlülüğüdür (CMK m. 109/3-e).

Soruşturma evresinde adli kontrol kararı vermeye yetkili makam sulh ceza hâkimidir. Şüpheli, Cumhuriyet savcısının istemi ve sulh ceza hâkiminin kararı ile soruşturma evresinin her aşamasında adli kontrol altına alınabilir. Kovuşturma evresinde de görevli ve yetkili yargı

mercileri adli kontrol kararı verebilirler. Soruşturma evresinden farklı olarak kovuşturma evresinde mahkeme resen de adli kontrol kararı verebilir.

Adli kontrol hükümlerini isteyerek yerine getirmeyen şüpheli veya sanık hakkında, hükmedilebilecek hapis cezasının süresi ne olursa olsun, yetkili yargı mercii hemen tutuklama kararı verebilir (CMK m. 112).

5- Arama

Arama, suçların işlenmesinin önlenmesi veya şüpheli, sanık veya hükümlünün yakalanması veya delil elde etmek amacıyla belli yerlerde, şüpheli, sanık veya üçüncü kişinin konutunda, işyerlerinde, kendisine ait diğer yerlerde, üzerinde, eşyasında yapılan arama işlemidir.

Arama ilk olarak suçların önlenmesi amacıyla yapılır. Buna önleme araması denilir. Aramanın bu türünün şartları Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile diğer kanunlarda düzenlenmiştir. Esas konumuz olan adli arama ise suç işlendikten sonra yakalama veya delil elde etmek amacıyla yönelik olarak yapılır. Burada ele alınacak olan adli aramadır.

Aramanın tek şartı, aramanın konusunu oluşturan kişi veya şeylerin elde edilebileceği hususundaki şüphenin bulunmasıdır. Şüpheli veya sanık söz konusu olduğunda, bu kişilerin yakalanabileceği veya suç delillerinin elde edilebileceği hususunda makul şüphe varsa, şüphelinin veya sanığın üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir (CMK m. 116). Buna karşılık, şüphelinin veya sanığın yakalanabilmesi veya suç delillerinin elde edilebilmesi amacıyla, diğer bir kişinin de üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir. Bu hallerde aramanın yapılması, aranılan kişinin veya suçun delillerinin belirtilen yerlerde bulunduğu kabul edilebilmesine olanak sağlayan olayların, yani makul şüpheden daha yoğun bir şüphenin varlığına bağlıdır (CMK m. 117).

Arama, suç işleme şüphesi altında olan veya olmayan kişinin üstünün, eşyasının, konutunun, işyerinin veya kişiye ait diğer yerlerin aranması şeklinde olabilir. Kişinin üstünün aranması, üzerindeki elbise içinde veya altında, kişinin vücudu üzerinde ve doğal vücut boşluklarında, tıbbi araçlar kullanılmaksızın, gözle veya elle yapılan delil araştırmasıdır. Aramaya konu olabilecek eşyadan maksat, kişinin her türlü taşınabilir malvarlığıdır.

Aramaya konu olan yerlerden bir diğeri ise kişinin konutudur. Konut, kişinin fiilen bulunduğu ve kullandığı alanları ifade eder. İşyeri, kişinin mesleki faaliyetini sürdürdüğü yerler ile bunların eklentilerini ifade eder. İşyerinin avukat bürosu olması durumunda, arama

özel olarak düzenlenmiştir (CMK m. 130). Diğer yerler ise, konut ve işyeri kapsamına girmeyen ve özel mülkiyet konusu olan yerlerdir.

Arama kural olarak hâkim kararına istinaden yapılır. Ancak, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısının, Cumhuriyet savcısına ulaşılamadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emri ile kolluk görevlileri arama yapabilirler. Ancak, konutta, işyerinde ve kamuya açık olmayan kapalı alanlarda arama, hâkim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısının yazılı emri ile yapılabilir (CMK m. 119).

Arama işlemi kural olarak gündüz yapılır. Ancak gündüz yapılan aramaya gece de devam edilebilir. Konutta, işyerinde veya diğer kapalı yerlerde kural olarak geceleyin arama yapılamaz (CMK m. 118/1). Bu yerlerde istisnai bazı hallerde gece arama yapılmasına kanun izin vermiştir (CMK m. 118/2).

Arama kolluk marifetiyle yerine getirilir. Arama cumhuriyet savcısının huzurunda yapılabileceği gibi Cumhuriyet savcısı olmadan da yapılabilir. Cumhuriyet savcısının katılımıyla yapılan aramada herhangi bir işlem tanığının bulundurulması şart değildir. Ancak, Cumhuriyet savcısı hazır olmaksızın konut, işyeri veya diğer kapalı yerlerde arama yapabilmek için o yer ihtiyar heyetinden veya komşulardan iki kişi bulundurulur (CMK md. 119/4).

Aranacak yerlerin sahibi veya eşyanın zilyedi de aramada hazır bulunabilir. Ancak bu kişinin kendisi bulunmazsa, temsilcisi veya ayırt etme gücüne sahip hısımlarından biri veya kendisiyle oturmakta olan bir kişi ya da komşusunun hazır bulundurulması gerekir. Aramada kişinin avukatının hazır bulunmasına engel olunamaz.

6- El Koyma

Ceza muhakemesinde delil olabilecek veya müsadere edilebilecek bir malvarlığı değeri üzerinde zilyedin sahip bulunduğu tasarruf yetkisinin kaldırılmasına el koyma denir. Tasarruf yetkisi, taşınabilir malvarlığı değerlerinin zilyetten alınıp devlet eli altında bulundurulması şeklinde sınırlandırılabilen gibi; malvarlığı değerlerinin zilyedin elinde kalıp sadece fiilen tasarrufta bulunma hakkının engellenmesi suretiyle de kısıtlanabilir (CMK m. 128).

El koyma, çoğunlukla arama koruma tedbiri ile ilişkili uygulanmaktadır. Dolayısıyla bu tedbirlerin uygulanmasına birlikte karar verilmesi gerekir. Sadece arama için karar verilmiş olması durumunda, arama sonunda bulunan eşyaya el konulamaz.

Kural olarak, ceza muhakemesinde ispat aracı olarak yararlı görülen ya da eşya veya kazanç müsaderesinin konusunu oluşturan her türlü malvarlığı değerlerine ve bu arada belgelere el konulabilir. Ancak bazı durumlarda el koyma koruma tedbiri uygulanamaz. Örneğin Devlet sırrı niteliğindeki belgelere el konulamaz. Bununla birlikte bu belgelerin incelenmesi mümkündür (CMK m. 125).

Şüpheli veya sanık ile CMK'nın 45. ve 46. maddeleri gereğince tanıklıktan çekinebilecek kimseler arasındaki mektuplara ve belgelere; bu kimselerin nezdinde buldukça el konulamaz.

Şüpheli veya sanık, vekâletname aranmaksızın müdafii ile her zaman ve konuşulanları başkalarının duyamayacağı bir ortamda görüşebilir. Bu kişilerin müdafii ile yazışmaları denetime tâbi tutulamaz (CMK m. 154). Denetlenemeyen bu yazışmalara el konulması da mümkün değildir.

El koyma işlemini kolluk görevlileri yerine getirir. Ancak bunun için, hâkim kararına, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısının, Cumhuriyet savcısına ulaşamadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emrine ihtiyaç vardır (CMK md. 127/1).

Hâkim kararı olmaksızın yapılan el koyma işlemi, yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi hâlde el koyma kendiliğinden kalkar (CMK m. 127/3).

El koymanın icrası, el koyma işlemini yerine getirmeye yetkili kolluk görevlisi tarafından ilgili malvarlığı değerlerinin istenmesi ile başlar. Bu malvarlığı değerlerini yanında bulduran kişi, istem üzerine bu şeyi göstermek ve teslim etmekle yükümlüdür. İsteme rağmen zilyet eşyayı göstermekten ve teslimden kaçınırsa, hakkında hâkim tarafından üç ayı geçmeyecek şekilde disiplin hapsi kararı verilir. Eşyanın teslimi halinde disiplin hapsi derhal kaldırılır. Eşyayı göstermekten ve teslimden kaçınan kişi şüpheli, sanık veya tanıklıktan çekinebilecek bir kişi ise, hakkında disiplin hapsi uygulanmaz.

Askerî mahallerde yapılacak el koyma işlemi, Cumhuriyet savcısının istem ve katılımıyla askerî makamlar tarafından yerine getirilir.

Cumhuriyet savcısı, el koyma işleminin icrası sırasında isterse hazır bulunur. Askeri mahallerde yapılacak el koyma işleminin yerine getirilmesi sırasında ise Cumhuriyet savcısının katılımı zorunludur.

El koyma koruma tedbirlerinin uygulanması sırasında, yapılmakta olan soruşturma veya kovuşturmaya ilgisi olmayan ancak, diğerk bir suçun işlendiğı şüphesini uyandırabilecek bir delil elde edilirse; bu delil muhafaza altına alınır ve durum Cumhuriyet savcılığına derhâl bildirilir (CMK m. 138/1). El koyma işlemi suçtan zarar gören mağdura gecikmeksizin bildirilir (CMK m. 127/5).

Şüpheliye, sanığa veya üçüncü kişilere ait el konulmuş eşyanın, soruşturma ve kovuşturma bakımından muhafazasına gerek kalmaması veya müsadereye tabi tutulmayacağına anlaşılması halinde, re'sen veya istem üzerine geri verilmesine Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından karar verilir. İstem reddi kararlarına itiraz edilebilir (CMK m. 131/1). Eşyanın iadesine soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkimi, kovuşturma evresinde ise mahkeme karar verecektir.

CMK'da özellik arz eden bazı el koyma durumları ayrı bir hükümle düzenlenmiştir. Bunlar;

- Taşınmazlara, hak ve alacaklara el koyma (CMK m. 128).
- Postada el koyma (CMK m. 129).
- Avukat bürolarında el koyma (CMK m. 130).
- Şirket yönetimi için kayyım tayini (CMK m. 133).
- Bilgisayarlarda, bilgisayar programlarında ve kütüklerinde el koyma (CMK m. 134).
- Kaçaklara ilişkin el koyma (CMK m. 248).
- Basılmış eserlere el koyma (Anayasa m. 28, Basın Kanunu m. 25).

El konulan eşya veya diğerk malvarlığı değerleri, suçtan zarar gören mağdura ait olması ve bunlara delil olarak artık ihtiyaç bulunmaması halinde, sahibine iade edilir (CMK m. 131/2).

7- Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Denetlenmesi

Telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi esas olarak iki türlü gerçekleştirilebilir. İlki, önleme ve istihbarat amacıyla; ikincisi ise, suçların aydınlatılması amacıyla soruşturma ve kovuşturma kapsamında yapılabilir. Burada suçun aydınlatılması amacıyla yapılan iletişimin denetlenmesi ele alınacaktır (CMK m. 135 vd.).

CMK'da telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi; iletişimin tespiti, dinlenmesi, kayda alınması ile sinyal bilgilerinin değerlendirilmesi şeklinde düzenlenmiştir

(CMK m. 135/1). Buna, mobil telefonun yerini tespit amacıyla denetlemeye alınmasını da eklemek mümkündür (CMK m. 135/4).

İletişimin dinlenmesi, kayda alınması ve sinyal bilgilerinin değerlendirilmesi ancak bazı suçlarla ilgili olarak kabul edilmiştir. Bu suçlar CMK'nın 135/8. maddesinde katalog şeklinde gösterilmiştir. Ancak iletişimin tespiti bakımından böyle bir sınırlandırma söz konusu değildir.

İletişimin denetlenebilmesi, ancak katalogda yer suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde mümkündür. İletişimin tespiti açısından ise, bu tedbire başvurmayı gerektiren herhangi bir suçun işlendiğine dair kuvvetli şüphe sebepleri aranacaktır.

İletişimin denetlenmesi tedbiri, başka yollarla delil elde etmenin mümkün olmadığı hallerde uygulanabilir. İletişimin denetlenmesi, diğer delil elde etme yöntemlerine göre ikincil bir nitelik arz etmektedir.

İletişimin tespiti, dinlenmesi, kayda alınması ve sinyal bilgilerinin değerlendirilmesine hâkim kararıyla başvurulabilir. Ancak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısı da bu konuda karar verebilir. Cumhuriyet savcısının kararı derhal hâkim onayına sunulmalı, hâkim de yirmi dört saat içinde kararını vermelidir. Hâkim olumsuz karar vermiş ise tedbir Cumhuriyet savcısı tarafından derhal sonlandırılır.

İletişimin denetlenmesi süreye sınırlandırılmıştır. Buna göre, iletişimin denetlenmesi üç aylık bir süre ile verilebilir. Bu süre bir defa uzatılabilir. Ancak, örgütün faaliyet çerçevesinde işlenen suçlarda sürenin, birer ayı ve toplamda üç ayı geçmemek üzere birden fazla uzatılması mümkündür.

Telekomünikasyon yoluyla iletişimi denetlenebilecek olan kişiler şüpheli veya sanıklardır. Şüpheli veya sanık dışındaki kişilere yönelik olarak böyle bir karar verilemez.

Şüpheli veya sanığın tanıklıktan çekinebilecek kişilerle arasındaki iletişimi kayda alınamaz (CMK m. 135/3). İletişimi denetlenebilecek olan kişilerin şüpheli ve sanık olması kuralına mobil telefonların yerinin tespit edilmesi bakımından istisna getirilmiştir (CMK m. 135/5). Mobil telefonun yerinin tespitinin amacı ise, şüpheli veya sanığı yakalayabilmektir. Üçüncü kişilere, örneğin mağdura ait mobil telefon izlemeye alınmak suretiyle şüpheli veya sanığın bulunduğu yere ulaşılması sağlanabilecektir.

Mobil telefonun yerinin tespiti için, gerçekleştirilen suçun katalogda yer alan suçlardan olması gerekmez. Mobil telefonun tespiti kararını hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısı verir. Tespit işlemi en çok iki ay için yapılabilir, ancak bu süre bir ay daha uzatılabilir.

Telekomünikasyon yoluyla iletişimi denetlenemeyecek kişilerden birisi de müdafidir. Savunma hakkını güvence altına almak amacıyla öngörölmüş bulunan bu düzenlemeye göre, şüpheli veya sanığa yüklenen suç dolayısıyla müdafinin bürosu, konutu ve yerleşim yerindeki telekomünikasyon araçları hakkında, iletişimin denetlenmesi tedbirine başvurulamaz (CMK m. 136).

8- Gizli Soruşturmacı Görevlendirilmesi

Kamu görevlilerinin kimliklerinin değiştirilmek suretiyle, suç örgütlerini izlemek ve delil toplamak amacıyla görevlendirilmelerine imkân sağlayan koruma tedbirine gizli soruşturmacı görevlendirilmesi denilmektedir (CMK m. 139).

CMK'ya göre gizli soruşturmacı görevlendirilmesi ancak katalogda yer alan ve örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili olarak ve soruşturma aşamasında mümkündür. Bu suçlar CMK'nın 139/7. maddesinde gösterilmiştir.

Gizli soruşturmacı görevlendirilmesi, katalogda yer alan suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde mümkündür. Ayrıca, gizli soruşturmacı görevlendirilmesi başka yollarla delil elde etme imkânının bulunmadığı hallerde mümkündür. Gizli soruşturmacı görevlendirilmesine hâkim karar verebilir (CMK m. 139/1).

Soruşturmacı, faaliyetlerini izlemekle görevlendirildiği örgüte ilişkin her türlü araştırmada bulunmak ve bu örgütün faaliyetleri çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili delilleri toplamakla yükümlüdür (CMK m. 139/4). Soruşturmacı, görevini yerine getirirken suç işleyemez ve görevlendirildiği örgütün işlemekte olduğu suçlardan sorumlu tutulamaz (CMK m. 139/5).

9- Teknik Araçlarla İzleme

Gizli koruma tedbirlerinden bir diğeri teknik araçlarla izlemedir (CMK m. 140). Teknik araçlarla izleme yoluyla, şüpheli veya sanığın belli alanlardaki faaliyetleri ve ona ait belli mekânlar görüntü ve ses kaydeden araçlarla gizlice izlenmekte, ses ve görüntüleri kayda alınmaktadır.

Teknik araçlarla izlemeye CMK'nın 140/1, a maddesindeki katalogda yer alan suçlarla ilgili olarak yürütülen soruşturma ve kovuşturmada, ancak bu suçların işlendiği yolunda somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde başvurulabilir. Ayrıca bu tedbire başvurulabilmesi için başka yollarla delil elde etme imkânının bulunmaması da gerekir.

Özel hayata ağır bir müdahale sonucunu doğurduğundan, teknik araçlarla izleme, kural olarak hâkim tarafından bir karar verilmesi üzerine mümkündür (CMK m. 140/2). Karar vermeye yetkili hâkim sulh ceza hâkimidir.

Soruşturma evresinde gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısı da teknik araçlarla izleme kararı verebilir. Cumhuriyet savcısı tarafından verilen kararlar yirmi dört saat içinde hâkim onayına sunulur.

Teknik araçlarla izleme kararı en çok üç haftalık süre için verilebilir. Bu süre gerektiğinde bir hafta daha uzatılabilir. Ancak, örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili olarak gerekli görülmesi hâlinde, hâkim bu sürelere ek olarak her defasında bir haftadan fazla olmamak ve toplam dört haftayı geçmemek üzere uzatılmasına karar verebilir (CMK m. 140/3).

X- KORUMA TEDBİRLERİ NEDENİYLE TAZMİNAT

CMK'da koruma tedbirleri nedeniyle tazminat istenebilecek haller sınırlı olarak belirtilmiştir (CMK m. 141/1). Buna göre;

- a) Kanunlarda belirtilen koşullar dışında yakalanan, tutuklanan veya tutukluluğunun devamına karar verilen,
- b) Kanunî gözaltı süresi içinde hâkim önüne çıkarılmayan,
- c) Kanunî hakları hatırlatılmadan veya hatırlatılan haklarından yararlandırılma isteği yerine getirilmeden tutuklanan,
- d) Kanuna uygun olarak tutuklandığı hâlde makul sürede yargılama mercii huzuruna çıkarılmayan ve bu süre içinde hakkında hüküm verilmeyen,
- e) Kanuna uygun olarak yakalandıktan veya tutuklandıktan sonra haklarında kovuşturmayaya yer olmadığına veya beraatlarına karar verilen,
- f) Mahkûm olup da gözaltı ve tutuklulukta geçirdiği süreleri, hükümlülük sürelerinden fazla olan veya işlediği suç için kanunda öngörülen cezanın sadece para cezası olması nedeniyle zorunlu olarak bu cezayla cezalandırılan,

- g) Yakalama veya tutuklama nedenleri ve haklarındaki suçlamalar kendilerine, yazıyla veya bunun hemen olanaklı bulunmadığı hâllerde sözle açıklanmayan,
- h) Yakalanmaları veya tutuklanmaları yakınlarına bildirilmeyen,
- i) Hakkındaki arama kararı ölçüsüz bir şekilde gerçekleştirilen,
- j) Eşyasına veya diğer malvarlığı değerlerine, koşulları oluşmadığı halde el konulan veya korunması için gerekli tedbirler alınmayan ya da eşyası veya diğer malvarlığı değerleri amaç dışı kullanılan veya zamanında geri verilmeyen,

Kişiler, maddi ve manevi her türlü zararlarını Devletten isteyebilirler.

Buna karşılık;

- a) Tazminata hak kazanmadığı hâlde, sonradan yürürlüğe giren ve lehte düzenlemeler getiren kanun gereği, durumları tazminat istemeye uygun hâle dönüşenler,
- b) Genel veya özel af, şikâyetten vazgeçme, uzlaşma gibi nedenlerle hakkında kovuşturmayaya yer olmadığına veya davanın düşmesine karar verilen veya kamu davası geçici olarak durdurulan veya kamu davası ertelenen veya düşürülenler,
- c) Kusur yeteneğinin bulunmaması nedeniyle hakkında ceza verilmesine yer olmadığına karar verilenler,
- d) Adlî makamlar huzurunda gerçek dışı beyanla suç işlediğini veya suça katıldığını bildirerek gözaltına alınmasına veya tutuklanmasına neden olanlar,

tazminat talebinde bulunamazlar.

Tazminat talebinde bulunabilmesi için, kişi hakkındaki kararın veya hükmün kesinleşmesi gerekir. İlgiliye tebliğden itibaren 3 ay ve her halde karar veya hükmün kesinleşmesinden itibaren bir yıl içinde talepte bulunulabilir (CMK m. 142/1). İstem, zarara uğrayanın oturduğu yer ağır ceza mahkemesinde ve eğer o yer ağır ceza mahkemesi tazminat konusu işlemle ilişkili ise ve aynı yerde başka bir ağır ceza dairesi yoksa en yakın yer ağır ceza mahkemesinde karara bağlanır (CMK m. 142/2).

Tazminat talebinde deliller eksiksiz sunulmalıdır. Eksiklik bulunması durumunda bu eksiklik 1 ay içerisinde giderilmelidir (CMK m. 142/4). Tazminat talebi konusunda duruşmalı karar verilir. Bu konuda verilen kararlara karşı kanun yolu mümkündür (CMK m. 142/8).

CMK'nın 143/1. maddesinde öngörülen hallerde, ödeme yapılmış bulunan kişilerden tazminatın Devlet tarafından geri alınabilmesi mümkündür.

XI- CEZA MUHALEMESİNDE İSPAT ARAÇLARI: DELİLLER

A- Ceza Muhakemesinde İspat

Ceza muhakemesinin asıl amacı maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır. Maddi gerçeğin araştırılmasında kural olarak her şey delil olarak kabul edilir. Bu bakımdan ceza muhakemesinde delil serbestliği ilkesi geçerlidir.

Elde edilen bu delillerin takdiri konusunda ise vicdani delil sistemi kabul edilmiştir. Vicdani delil sistemine göre, hâkim, tarafların ileri sürdüğü delillerle bağı olmadığı gibi; belli hususların belli delillerle ispat edilmesine de gerek yoktur. Ceza muhakemesinde kural olarak her şey delil olabilir, delillerin ispat gücünü de hâkim kendisi takdir eder.

B- Delillerin Ortak Özellikleri

Ceza muhakemesinde ispat faaliyetlerinde kullanılan araçlara delil denir. Ceza muhakemesinde her şey delil olabilir. Ancak bu sınırsız bir kural değildir.

Ceza muhakemesinde, olayın bir parçası olan ve beş duyuyla algılanabilen şeyler delil olabilir. Delil olabilecek şeylerin akla, mantığa ve bilime aykırı olmaması gerekir. Ayrıca deliller hukuka uygun yöntemlerle elde edilmelidir. Bunu sağlamak amacıyla kanunumuz belli yöntemlerin uygulanmasıyla elde edilen delillerin muhakemede kullanılmasını yasaklamıştır. Ceza muhakemesinde ancak yargılama sürecinde hakim huzurunda tartışılan deliller değerlendirilir.

C- Delil Çeşitleri

Deliller beyan, belge ve belirti delilleri şeklinde üçe ayrılmaktadır. Beyan ve belge delili ispat edilecek olayı doğrudan doğruya ispat eden delillerdir. Belirti delilleri ise olayı dolaylı olarak aydınlatan delillerdir. Ancak bazı durumlarda belirti delilleri olayın aydınlatılmasında beyan ve belge delillerine nazaran daha etkili olabilmektedir.

Beyan delili tanık beyanı, sanık beyanı ve sanıktan başka tarafların beyanı olmak üzere üçe ayrılabilir. Şüpheli ve sanık hakkında daha önce bilgi verildiği için, burada sadece tanık beyanından ve dolayısıyla tanıklıktan bahsedilecektir.

Tanık Beyanı

Muhakeme konusu olay hakkında beş duyusu aracılığıyla öğrendiklerini hakime anlatan üçüncü kişilere tanık denir. Kural olarak herkes tanık olabilir. Çocuklar, akıl hastaları, sanığın yakınları, suç ortakları bile tanık olabilir.

Tanıklar çağrı kâğıdı ile çağrılır. Çağrı kâğıdında gelmemenin sonuçları bildirilir. Tutuklu işlerde tanıklar için zorla getirme kararı verilebilir. Karar yazısında bu yoldan getirilmenin nedenleri gösterilir ve bunlara çağrı kâğıdı ile gelen tanıklar hakkındaki işlem uygulanır (CMK m. 43/1). Ayrıca mahkeme, duruşmanın devamı sırasında hemen dinlenilmesi gerekli görülen tanıkların belirteceği gün ve saatte hazır bulundurulmasını görevlilere yazılı olarak emredebilir (CMK m. 43/3).

Tanıkları çağırmak ve gelmeyenler hakkında zorla getirme kararı vermek yetkisi ancak savcı, hâkim veya mahkemeye aittir (CMK m. 43/5).

Tanıklar beyanda bulunmakla yükümlüdürler. Yasal bir sebep olmaksızın tanıklıktan veya yeminden çekinen tanık hakkında öncelikle bundan doğan giderlere hükmolunur. İkinci olarak, yeminin veya tanıklığın gerçekleştirilmesi için dava hakkında hüküm verilinceye kadar ve her halde üç ayı geçmemek üzere disiplin hapsi kararı verilebilir. Beyanda bulunma yükümlülüğü bulunan tanığın, bu yükümlülüğü doğru bir şekilde yerine getirmesi, yalan tanıklık yapmaması gerekir. Akis takdirde yalan tanıklıkta bulunan kimse TCK md. 272 gereğince sorumlu olur.

Tanığın beyanda bulunması mutlak bir zorunluluk değildir. CMK'nın 45. maddesinde gösterilen hallerde kişilerin tanıklıktan çekinme hakları vardır.

Yaş küçüklüğü, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı nedeniyle tanıklıktan çekinmenin önemini anlayabilecek durumda olmayanlar, kanunî temsilcilerinin rızalarıyla tanık olarak dinlenebilirler. Kanunî temsilci şüpheli veya sanık ise, bu kişilerin çekinmeleri konusunda karar veremez (CMK m. 45/2).

Tanıklıktan çekinebilecek olan kimselere, dinlenmeden önce tanıklıktan çekinebilecekleri bildirilir. Bu kimseler, dinlenirken de her zaman tanıklıktan çekinebilirler (CMK m. 45/3). Ayrıca CMK bazı kişilerin icra ettikleri meslekleri ve sürekli uğraşları sebebiyle edindikleri bilgilerle ilgili olarak, tanıklıktan çekinebilmelerine olanak sağlamıştır (CMK m. 46/1).

Kural olarak, bütün tanıklar yemin etmek zorundadırlar. Ancak bazı durumlarda tanıklar yeminsiz dinlenirler (CMK m. 50).

2- Belge Delilleri

Belge, somut olayı temsil eden, insan yapısı bir ispat aracıdır. Belgenin sağlam olma olasılığı beyan deliline oranla daha fazladır. Belge delillerini çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür. Ancak biz belge delillerini yazılı belgeler ve görüntü ve ses kayıtları şeklinde ikili bir ayırım çerçevesinde ele alacağız.

Muhakeme konusu olay hakkında delil olabilecek düşüncüyü içeren her türlü yazıya belge, bunlar aracılığıyla yapılan açıklamalara da yazılı açıklama denir. Eğer belge bir memurun görevi gereği düzenlediği bir belge ise resmi belge, bunun dışında kalan belgelere ise özel belge denmektedir. Resmi belgeler özel belgelere göre ispat bakımından daha üstündür. Resmi belgeleri de aksi sabit oluncaya kadar geçerli resmi belge ve sahteliği sabit oluncaya kadar geçerli resmi belge şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. İlk grup resmi belgelerin içeriğinin gerçeği yansıttığı karine olarak kabul edilmektedir. İkinci grup belgelerin içeriğinin gerçeği yansıttığı konusunda daha güçlü bir karine kabul edilmiştir. Karinenin çürütülebilmesi için belgenin sahte olduğunun ispat edilmesi gerekir.

Film, fotoğraflar, teyp bantları, videokasetleri, bilgisayar disketleri gibi görüntü ve ses kayıtları muhakeme konusu olay hakkında delil olabilecek düşüncüyü içeriyorsa, bunların delil olmasından şüphe edilemez.

3- Belirtiler

Keşif faaliyetine konu olan ve olaydan geriye kalan her türlü iz ve eserlere belirti denir. Belirti, tabii ve suni belirti olmak üzere ikiye ayrılır. Sanığın iradesi dışında olaydan geriye kalan iz ve eserlere tabi belirti denir. Suni belirti ise bir olayı suni olarak temsil eden, insan yapısı işaretlerdir. Tabii belirti ispat amacıyla yapılmadığı halde, suni belirtide amaç, ispattır. Örneğin, bankaya paranın yatırılması karşılığında hesap belgesi verilmesi, bir anlamda borcun ödendiğinin ispatıdır.

D- Delillerin Toplanması

Ceza muhakemesinde karar verme yetkisine sahip olan yetkililerin karar verebilmelerini sağlamak amacıyla delillerin hazır bulundurulmasına delillerin toplanması denir. Delillerin toplanması kural olarak soruşturma aşamasında gerçekleştirilir.

Keşif, hâkimin, muhakeme konusu olay ile ilgili hususları beş duyusu ile incelemesidir. Keşfe kural olarak hâkim, gecikmesinde sakınca olan hallerde savcı karar verir (CMK m. 83). Kural olarak Cumhuriyet savcısı kararı ile yer gösterme işlemine karar verilir. Bunun için şüphelinin suç hakkında açıklama yapmış olması gerekir.

E- Delillerin Değerlendirilmesi

Ceza muhakemesinde karar verme yetkisine sahip olan yetkililerin, toplanan delillerden sonuç çıkarıp bu sonucu kararlarında kullanmalarına delillerin değerlendirilmesi denir. Bu değerlendirme, soruşturma aşamasında savcı, kovuşturma aşamasında ise mahkeme tarafından yapılır.

Çözümü özel veya teknik bilgiyi gerektiren bir konuda ceza muhakemesinde karar verme yetkisine sahip olan yetkililerce özel veya teknik bilgisine başvuru kişiye bilirkişi denir. Kural olarak ceza muhakemesinde bilirkişiye başvurma mecburiyeti yoktur. Bilirkişiyi atama yetkisi hâkim veya mahkemeye aittir. Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı da bilirkişi atayabilir (m. 63/3). Atanacak bilirkişi sayısı kural olarak bir kişidir, fakat gerekçe gösterilmek kaydıyla birden fazla kişi de bilirkişi olarak atanabilir (m. 63/2).

Kural olarak bilirkişilik yapmak mecburi değildir. Fakat bazı durumlarda bilirkişiliğin kabul edilmesi zorunludur (CMK m. 65).

Bilirkişi olarak atanan kişi, belirlenen süre içinde raporunu vermez ise hemen değiştirilebilir. Bu durumda bilirkişi, o ana kadar yaptığı işlemleri açıklayan bir rapor sunar ve görevi sebebiyle kendisine teslim edilmiş olan eşya ve belgeleri hemen geri verir. Ayrıca, hukukî ve cezaî sorumluluğuna ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, bilirkişiye ücret ve masraf adı altında hiçbir ödeme yapılmamasına karar verilebilir ve gerekçesi gösterilerek gerekli yaptırımların uygulanması bilirkişilik bölge kurulundan istenir (CMK m. 66/2).

Bilirkişi incelemesini bitirince yaptığı inceleme ve vardığı sonuçları açıklayan bir rapor sunmak zorundadır. Bilirkişi çağrıldığı zaman gelmek zorundadır (CMK m. 68). Bilirkişi yemin etmek mecburiyetindedir.

Soruşturması yapılan bir suçla ilgili olarak delil elde etmek amacıyla kişinin vücudundan kan veya benzeri biyolojik maddelerle, saç, tükürük, tırnak gibi örnekler alınmasına ve gerektiğinde vücudun içinde tıbbi inceleme yapılmasına beden muayenesi denir. CMK beden muayenesini şüpheli ve sanığın beden muayenesi (CMK m. 75) ve diğer kişilerin beden muayenesi (CMK m. 76) olarak iki ayrı hükümde ayrıntılı olarak

düzenlemiştir. Şüpheli ve sanık dışındaki kişilerin beden muayenesi CMK'nın 76. maddesinde düzenlenmiştir.

CMK'nın 75-76. maddeleri çerçevesinde elde edilen örnekler üzerinde, soy bağının veya elde edilen bulgunun şüpheli veya sanığa ya da mağdura ait olup olmadığının tespiti için zorunlu olması halinde moleküler genetik inceleme yöntemine başvurulabilir (CMK m. 78/1).

Delil değerlendirmesi aşamasında başvuru yollarından biri de otopsidir. Otopsi, ölüm sebebini tespit etmek amacıyla, bir ölünün içinin açılıp organlarının incelenmesidir. Otopsi savcı huzurunda hekim tarafından yapılır. Cesedin durumu imkân verdiği takdirde, mutlaka, baş, göğüs ve karın boşluğu açılarak otopsi yapılması gerekir (CMK m. 87/2). Ölen kişiyi son hastalığında tedavi eden doktor otopsi yapamaz. Ancak hastalığın seyri hakkında bilgi vermek için otopside hazır bulunabilir (CMK m. 87/3). Gömülen bir ölü üzerinde otopsi yapılması gerektiğinde, cesedin mezardan çıkarılmasına soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı, kovuşturma aşamasında ise mahkeme karar verir (CMK m. 87/4). Otopsi sırasında cesedin görüntüleri kayda alınır (CMK m. 87/5).

XI- KOVUŞTURMA EVRESİ

A- Genel Olarak

İddianamenin kabulü ile kamu davası açılmış ve ceza muhakemesinin kovuşturma evresi başlamış olur (CMK m. 175/1). Bu aşamadan sonra da şüpheli, sanık adını alır. Kovuşturma evresi şu aşamalardan meydana gelir:

- Duruşma Hazırlığı aşaması (md. 175-181)
- Duruşma aşaması (md. 182-222)
- Duruşmanın sona ermesi ve hüküm aşaması (md.223-232)
- Kanun Yolları aşaması (md. 260-323)

Dar anlamda kovuşturma evresine duruşma hazırlığı, duruşma ve hüküm aşaması dâhildir. Geniş anlamda kovuşturma evresi ise bu aşamaların yanında (olağan) kanun yolları aşamasını da kapsar.

B- Duruşma Hazırlığı

Duruşma hazırlığı aşamasının amacı kendisinden sonra gelen duruşma aşamasını en kısa zamanda yapılmasını sağlamaktır. Duruşma hazırlığı aşamasında şu işlemler yapılır:

- Duruşma gününün belirlenmesi (CMK m. 175/2)
- Duruşma için çağrılarının yapılması
- Tanık dinlenmesi veya bilirkişiye başvurulması (CMK m. 180)
- Diğer İşlemler: Örneğin yeniden keşif yaptırılması (CMK m. 181/2); müdafî tayini gerekli ise müdafî tayin edilmesinin istenmesi.

Sanığın duruşmaya çağırılması, onun tutuklu olup olmamasına göre değişmektedir. Tutuksuz sanığın çağırılması (CMK m. 176/2) hükmüne göre, tutuklu sanığın çağırılması ise (CMK m. 176/3) hükmüne göre olacaktır. Çağrı kâğıdı ile birlikte iddianame sanığa tebliğ edilir (CMK m. 176/1). Duruşma gününün sanığa tebliği ile duruşma günü arasında en az bir hafta süre olmalıdır (CMK m. 176/4). Sanık, tanık veya bilirkişinin davetini veya savunma delillerinin toplanmasını istediğinde, bunların ilişkin olduğu olayları göstermek suretiyle bu husustaki dilekçesini duruşma gününden en az beş gün önce mahkeme başkanına veya hâkime verir (CMK m. 177/1).

Müdafî, ister baro tarafından atanmış mecburi müdafî olsun, ister sanık tarafından seçilmiş olsun, sanıktan ayrı olarak davet edilmelidir. Seçilmiş müdafîin çağrılabilmesi için mahkemeye bildirilmiş olması gerekir. Sanığın birden fazla müdafîi varsa, hepsi ayrı ayrı çağrılmalıdır. Çağrı ile duruşma günü arasındaki bir haftalık sürenin bulunması zorunluluğu, müdafî için de geçerlidir.

Tanık ve bilirkişi usulünce çağrılır (CMK m. 43 vd, 68). Sanık, 177/1. madde gereğince bilirkişi veya tanığın davetini mahkemeden bir dilekçe ile isteyebilir. Bu talep reddedilse bile sanık, bu kişileri duruşmaya getirebilir ve bu kişiler duruşmada dinlenir (CMK m. 178). Aynı hakka katılan da sahiptir. Sanık, doğrudan doğruya davet ettireceği veya duruşma sırasında getireceği bilirkişi ve tanıkların bilgilerini Cumhuriyet savcısına bildirir (CMK m. 179/1). Cumhuriyet savcısı da çağıracağı tanık ve bilirkişilerin bilgilerini sanığa bildirir (CMK m. 179/2).

C- Duruşma Aşaması

Duruşma işlemleri Kronolojik olarak şu şekildedir:

- Duruşmaya kalacak olanların yoklanması (m. 191/1).
- İddianamenin kabulü kararının okunması (m. 191/1).
- Tanıkların duruşma salonundan dışarı çıkarılması (m. 191/2).
- Sanığın açık kimliği, kişisel ve ekonomik durumunun tespiti (m. 191/3, a).

- İddianamenin okunması (m. 191/3, b).
- Sanığa susma hakkı ve diğer haklarının bildirilmesi (m. 191/3, c).
- Sanığın sorgusu (m. 191/3, d).
- Delillerin ortaya konulması(m. 206/1).
- Delillerin tartışılması ve son söz (m. 216).
- Müzakere ve oylama (m. 227-229).
- Hükmün açıklanması (m. 231).

Duruşmanın ara vermeden yapılması kuraldır. Bununla birlikte, duruşmaya ara vermenin zorunlu ve davanın makul sürede sonuçlandırılmasına imkan verecek kısıklıkta olması halinde, duruşmaya ara verilebilir (CMK m. 190/1).

Şu durumlarda duruşmaya ara verilebilecektir: CMK'nın 176. maddesinde belirlenen süreye uyulmamış ise duruşmaya ara verilmesini istemeye hakkı olduğu sanığa hatırlatılır (CMK m. 190/2). Hazır olmayan sanık hakkında kural olarak duruşma yapılmaz. Bu durumda da duruşmaya ara verilmelidir (CMK m. 193). Müdafî duruşmada hazır değilse (CMK m. 151) veya savunmasını hazırlamak için yeterli zaman olmadığını açıklar ise (CMK m. 151/2) duruşmaya ara verilir.

Duruşmanın aleniliği kuraldır. Alenilik, muhakemenin halkın girebileceği yerlerde yapılması, mahkeme kararlarının açık duruşmada verilmesi ve muhakeme tutanaklarının halka açıklanabilmesidir. Duruşmaların halka açık yapılmasının nedeni, ceza muhakemesi faaliyetinin toplumu ilgilendirmesidir. Aleniyet ilkesinin amacı, toplumun ceza yargılamalarına olan güvenini sağlamaktır. Diğer taraftan bu yolla vatandaşlar, adalet hizmetlerinin yerine getirilmesini denetleme imkânına da kavuşurlar.

Duruşmaların aleni yapılması kural olmakla birlikte, daha üstün menfaatlerin söz konusu olması durumunda bu ilkeye istisna getirilebilmektedir. Alenilik ilkesine şu hallerde istisna getirilmiştir:

- Genel ahlakın zarar görmesi (CMK m. 182/2).
- Kamu güvenliğinin gerekli kılması (CMK m. 182/2).
- Sanığın 18 yaşını doldurmamış olması (CMK m. 185).
- Tanık koruma kanunu kapsamındaki tanıkların dinlenmesi sırasında (TKK md. 5/1b).

Ayrıca belli koşulların varlığı halinde mahkeme, açık duruşmanın içeriği ile ilgili yayın yasağı koyabilir. CMK m. 187/3'e göre, şu hallerde açık duruşmanın içeriği ile ilgili yayın yasağı konulabilir:

- Duruşmanın içeriğinin, milli güvenliğe veya genel ahlaka aykırılık teşkil etmesi
- Duruşmanın içeriğinin, kişilerin saygınlık, onur ve haklarına dokunacak nitelikte olması
- Duruşmanın içeriğinin kişileri suç işlemeye kışkırtacak nitelikte olması, hallerinde yayın yasağı konulabilir.

Hükmü verecek olan hâkimin delillerle doğrudan doğruya bizzat temasa geçmesine ve delillerin ikamesini başkalarına bırakmamasına vasıtasızlık ilkesi denir. Bu ilke CMK'nın 217/1. maddesinde ifadesini bulmuştur. Buna göre, hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller hâkimin vicdanî kanaatiyle serbestçe takdir edilir.

Bu ilkeye göre, duruşmada sözlü olarak söylenenler ancak karara temel kabul edilebilirler. Duruşmada konuşulmamış hususlar, karar verme aşamasında göz önünde tutulamaz. Sanığın sorgusu, delillerin ikamesi, savcının iddiası ve savunmalar gibi duruşma sırasındaki muhakeme işlemlerinin hepsinin sözlü olması gerekir. Yine hükmün müzakeresi, oylaması ve tefhiminin dahi sözlü yapılması gerekir.

Duruşmada, hükme katılacak hâkimler ve Cumhuriyet savcısı ile zabıt kâtibinin ve Kanunun zorunlu müdafiliği kabul ettiği hâllerde müdafinin hazır bulunması şarttır.

Kural olarak sanığın duruşmada hazır bulunması mecburidir. Kanunda belirtilen istisnalar dışında hazır bulunmayan sanık hakkında duruşma yapılamaz (m. 193/1). Sanığın duruşmada hazır bulunmaya mecbur tutulmasının en önemli nedeni sanığın savunma hakkını kullanabilmesidir. Diğer bir neden de hâkimin gerçeği ortaya çıkarmak için hakkında hüküm vereceği sanığı görerek doğrudan bir kanaate ulaşmasını sağlamaktır.

Ancak CMK'da bu kurala birçok istisna getirilerek, sanık olmadan da duruşma yapılmasına imkân tanınmıştır. Buna göre;

- Mahkûmiyet kararı dışında bir kararın verilecek olması (m. 193/2).
- Sanığın mahkemeden savuşması (m. 194/1).
- Sanığa isnat olunan suçun yaptırımının hafif olması (m. 195).
- Sanığın duruşmadan bağışık (vareste) tutulması (m. 196).

- Duruşma düzenini bozan sanığın salondan çıkarılması (m. 204).
- Gerçeğin ortaya çıkarılması için sanığın salondan çıkarılması (m. 200).
- Sanık olmadan tanığın dinlenmesi (m. 58/3; Tanık Koruma Kanunu m. 5/1b).
- Sanığın Kaçak olması (m. 247).

Mahkeme başkanı veya hâkim, duruşmayı yönetir ve sanığı sorguya çeker (m. 192/1). Ancak, duruşma ile ilgili olanlardan biri duruşmanın idaresine ilişkin mahkeme başkanı tarafından emredilen bir tedbirin hukuken kabul edilemeyeceğini iddia ederse, bu hususta mahkeme heyet olarak karar verecektir (m. 192/2).

Duruşmanın düzeni ve disiplini mahkeme başkanı veya hâkim tarafından sağlanır (m. 203/1). Duruşmanın düzenini bozan kimsenin dışarı çıkarılmasına hâkim veya mahkeme başkanı karar verir (m. 203/2). Dışarı çıkarılan kişiler hakkında, avukatlar ve çocuklar hariç olmak üzere, gerektiğinde disiplin hapsine de karar verilebilir (m.203/3). Duruşma esnasında bir suç işlenmesi halinde, mahkeme düzenleyeceği tutanağı savcılığa iletir. Gerekli olması halinde kişi hakkında tutuklama kararı da verebilir (m. 205).

Delillerin ikamesi (ortaya konulması) soruşturma ve duruşma hazırlığı aşamasında toplanmış olan delillerin, duruşmada ortaya konması ve tartışılmasını ifade eder. Delillerin tartışılmasına sanığın sorguya çekilmesinden sonra başlanır (m. 206/1). Fakat sanık mazeretsiz olarak duruşmaya gelmemesi sebebiyle sorgunun yapılamamış olması delillerin ortaya konulmasına engel olmaz (m. 206/1).

- Delil kanuna aykırı olarak elde edilmiş ise,
- Delil ile ispat edilmek istenilen olayın karara etkisi yok ise,
- İstem sadece davayı uzatmak amacıyla yapılmış ise,

delilin ortaya konulması talebi reddedilir (CMK m. 206/2).

Diğer taraftan delilin ortaya konulması istemi, bunun veya ispat edilmek istenen olayın geç bildirilmiş olması nedeniyle reddedilemez (CMK m. 207).

Tanıklar, daha önceki aşamalarda dinlenmiş olsalar bile, delillerin doğrudan doğrualığı ilkesi uyarınca duruşmada tekrar dinlenilmelidirler. Erken dinlenmeleri gerekmiş olan tanık beyanları (CMK m. 180) duruşmada okunur (CMK m. 209). Bir olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise bu tanık duruşmada mutlaka dinlenmelidir (CMK m. 210/1).

Tanıklıktan çekinme hakkına sahip olan, ancak daha önce dinlenmiş olan kişi, duruşmada bu hakkını kullanırsa daha önceki vermiş olduğu ifadeler duruşmada okunamaz (CMK m. 210/2).

Tanık veya sanığın suç ortağı ölmüş veya akıl hastalığına tutulmuş veya bu kişilerin yerleri tespit edilemiyorsa, tanık veya sanığın suç ortağının duruşmada bulunmasına belirli olmayan bir süre imkân yok ise, ifadesinin önem derecesi nedeniyle tanığın duruşmada hazır bulunması gerekli değilse, daha önceki tanık ifadelerinin okunması ile de yetinilebilir (CMK m. 211).

Tanık duruşmada ifade verirken de bazı durumlarda önceki ifadeleri okunabilir: Tanık bir hususu hatırlayamadığını söylese, önceki ifadesini içeren tutanağın ilgili kısmı okunarak, hatırlamasına yardım edilir. Diğer taraftan tanığın duruşmadaki ifadesiyle önceki ifadesi arasında çelişki bulunduğu, evvelce alınmış ifadesi okunarak, çelişkinin giderilmesine çalışılır (CMK m. 212).

Sanığın da önceki ifadeleri ile duruşmadaki ifadeleri arasında çelişki var ise, önceki ifadelerini içeren tutanak duruşmada okunabilir. Daha önceki;

- Hakim veya mahkeme huzurunda yapılan açıklamalar,
- Savcı tarafından alınan ifade
- Müdafî huzurunda alınan kolluk ifadesine ilişkin tutanaklar duruşmada okunabilir (CMK m. 213).

Delillerin ortaya konulmasından sonra söz sırasıyla;

- Katılana veya vekiline
- Cumhuriyet savcısına
- Sanığa veya müdafîine veya kanuni temsilcisine verilir.

İddia ve savunma tarafına birbirlerinin açıklamalarına karşı cevap vermeleri için söz verilir. Hükümden önce son söz mutlaka hazır bulunan sanığa verilir (CMK md. 216).

Mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar, ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar şikâyetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler (CMK m. 237/1).

İlk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar katılma mümkündür. Kanun yolu muhakemesinde katılma söz konusu değildir. Fakat

ilk derece mahkemesinde ileri sürülüp reddolunan veya karara bağlanmayan katılma istekleri, kanun yolu başvurusunda açıkça belirtilmişse incelenip karara bağlanır (CMK m. 237/2).

Davaya katılma usulü ise şu şekildedir: Katılma isteği dilekçe ile veya talebin duruşma tutanağına geçirilmesi suretiyle olur (m. 238/1). Suçtan zarar görenin şikâyeti belirten ifadesi üzerine, kendisine davaya katılmak isteyip istemediği sorulur. Katılma talebi üzerine savcının, sanık veya müdafinin görüşü alınır.

Davaya katılan, katılma işlemi ile birlikte bir takım haklara da sahip olur. Katılanın istemi var ise kendisine avukat görevlendirilebilir (CMK m. 239/1). Ancak mağdur veya suçtan zarar gören çocuk, sağır ve dilsiz veya kendini savunamayacak derecede akıl hastası ise istemi aranmadan avukat görevlendirilir (m. 239/2). Katılan Cumhuriyet savcısına bağlı olmaksızın kanun yollarına başvurabilir (CMK m. 242/1). Katılan, vazgeçerse veya ölürse katılma hükümsüz kalır. Mirasçılar katılanın haklarını takip etmek üzere davaya katılabilirler (m. 243).

Katılma davayı durdurmaz. Tarihi belirlenmiş olan duruşma ve yargılama usulüne ilişkin diğer işlemler vaktin darlığından dolayı katılan kimse çağrılmayacak veya kendisine haber verilemeyecek olsa bile belirli gününde yapılır (CMK m. 240). Katılmadan önce verilmiş olan kararlar katılana tebliğ edilmez. Bu kararlara karşı kanun yoluna başvurabilmesi için Cumhuriyet savcısı için öngörülen sürenin geçmesiyle katılan da başvuru hakkını kaybeder (CMK m. 241).

D- Duruşmanın Sona Ermesi ve Hüküm

1- Mahkemenin Müzakere ve Oylama Yapması

Hüküm verilmeden önce heyet halindeki mahkemelerde müzakere yapılmalı ve arkasından üyelerin karar için oy vermeleri gerekir (CMK m. 227, 229). Müzakere gizli olarak yapılır. Müzakerede sadece karara ve hükme katılacak hâkimler yer alabilir. Ancak stajyer hâkim ve avukatların müzakerede hazır bulunmasına karar verilebilir.

Müzakereyi mahkeme başkanı yönetir. Müzakere işlemi tamamlandıktan sonra oy verme işlemi başlar. Her hâkim oy vermekle yükümlüdür. Mahkeme başkanı veya üyelerden hiçbirisi herhangi bir konu veya soru üzerinde azınlıkta kaldığını ileri sürerek oylamaya katılmaktan çekinemez (CMK m. 229/2). Oylama işlemi en kıdemsiz üye ile başlar (CMK m. 229/1). Oylama sonucunda çoğunluk elde edilemez ise sanığın en çok aleyhine olan oy,

çoğunluk meydana gelinceye kadar daha yakın oya eklenir (CMK m. 229/3). Karşı oylar ve bunların gerekçesi tutanakta mutlaka yer almalıdır (CMK m. 224).

2- Hükümün Açıklanması

Duruşmanın sonunda hüküm fıkrası okunarak, hükmün gerekçesi ana hatlarıyla anlatılır (CMK m. 231/1) ve hüküm fıkrası duruşma tutanağına geçirilir (CMK m. 232/6). Uygulamada hüküm fıkrasına kısa karar da denilmektedir. Hüküm fıkrası herkes tarafından ayakta dinlenir (CMK m. 231/4). Sanık hazır ise kendisine başvurabileceği kanun yolları, mercii ve süresi bildirilir (CMK m. 231/2). Sanık beraat etmişse, tazminat isteyebileceği bir hal varsa bunlar da kendisine bildirilir (CMK m. 231/3).

Kanunda belirtilen şartların varlığı halinde sanık hakkında verilmiş olan hükmün açıklanması geri bırakılır. Bu kurumun işletilebilmesinin şartlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hükmolunan ceza iki yıl veya daha az süreli hapis cezası veya adli para cezası olmalıdır.
- Sanık daha önceden kasıtlı bir suçtan dolayı mahkûm olmamalıdır.
- Sanığın bir daha suç işlemeyeceği kanaati mahkemede oluşmalıdır.
- Sanık mağdurun veya kamunun uğradığı zararı gidermelidir.
- Sanık hükmün açıklanmasının geri bırakılmasını kabul etmelidir.
- İşlenen suç İnkılâp kanunlarında yer alan suçlardan olmamalıdır (CMK m. 231/14).

Bu şartların varlığı halinde hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilir. Bu karar ile sanık, beş yıl süre ile denetim süresine tabi tutulur. Bu süre içerisinde bir yıldan fazla olmamak üzere sanık hakkında kanunda belirtilen denetimli serbestlik tedbirleri uygulanır. Beş yıllık denetim süresi içerisinde sanık kasıtlı yeni bir suç işlemez ve denetimli serbestlik tedbirlerine riayet de ederse, hakkında verilen hüküm ortadan kaldırılır ve davanın düşmesine karar verilir (CMK m. 231/10). Denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlemesi veya denetimli serbestlik tedbirine ilişkin yükümlülüklere aykırı davranması halinde, mahkeme hükmü açıklar. Ancak mahkeme, kendisine yüklenen yükümlülükleri yerine getiremeyen sanığın durumunu değerlendirerek, cezanın yarısına kadar belirleyeceği bir kısmının infaz edilmemesine ya da koşullarının varlığı halinde hükümdeki hapis cezasının ertelenmesine veya seçenek yaptırımlara çevrilmesine karar vererek yeni bir mahkûmiyet hükmü kurabilir (CMK m. 231/11).

4- Hüküm Çeşitleri

CMK'nın 223. maddesinde;

- Beraat kararı (CMK m. 223/2)
- Ceza verilmesine yer olmadığı kararı (CMK m. 223/3-4)
- Mahkûmiyet kararı (CMK m. 223/5)
- Güvenlik Tedbirlerine hükmetme (CMK m. 223/6)
- Davanın reddi kararı (CMK m. 223/7)
- Davanın düşmesi kararı (CMK m. 223/8),

verilebilecek hüküm çeşitleri olarak düzenlenmiştir.

XII- KANUN YOLLARI

A- Genel Olarak

Kanun yolları, yargılama makamları tarafından verilen ve hukuka aykırı veya hatalı olduğu ileri sürülen kararların, kural olarak başka bir makam tarafından tekrar incelenmesini sağlamaktır. CMK kanun yollarını olağan kanun yolları ve olağanüstü kanun yolları olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu iki kanun yolu arasındaki temel fark; olağan kanun yolları kesinleşmemiş kararlara karşı bir başvuru iken; olağanüstü kanun yolları kesinleşmiş kararlara karşı bir başvuru olmasıdır.

Olağan kanun yolları; itiraz, istinaf ve temyizden ibarettir. Buna karşılık, olağanüstü kanun yolları Yargıtay cumhuriyet başsavcısının itirazı (olağanüstü itiraz), kanun yararına bozma (yazılı emir) ve yargılamanın yenilenmesidir.

B- Kanun Yollarına Başvurma Yetkisi

CMK'nın 260. maddesinde kimlerin kanun yollarına başvurabileceği belirtilmiştir: Hâkim ve mahkeme kararlarına karşı Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık ve bu Kanuna göre katılan sıfatını almış olanlar ile katılma isteği karara bağlanmamış, reddedilmiş veya katılan sıfatını alabilecek surette suçtan zarar görmüş bulunanlar için kanun yolları açıktır. Kanun yollarına başvurabilenler arasında Cumhuriyet savcısının yeri özellik arz eder. Çünkü Cumhuriyet savcısı, gerek sanık aleyhine gerekse de sanık lehine olarak kanun yollarına başvurabilir. Cumhuriyet savcısı sanık aleyhine kanun yoluna başvurmuş ise karar sanık lehine bozulabilir veya değiştirilebilir; ancak sanık lehine kanun yoluna gidilmiş ise, yeniden

verilen hüküm önceki hükümden daha ağır ceza içeremez (CMK m. 265). Buna aleyhe bozma veya değiştirme yasağı denilmektedir.

Sanık kendini ilgilendiren ve çıkarlarını ihlal eden kararlara karşı kanun yollarına başvurabilir. Sanığın, kanun yollarına başvurmakta menfaati olması gerektiğinden, sanık beraat kararını kural olarak temyiz edemez. Şüpheli veya sanık tutuklu ise, zabıt kâtibine veya tutuklu bulunduğu ceza infaz kurumuna ve tutukevi müdürüne beyanda bulunmak suretiyle veya bu hususta bir dilekçe vererek kanun yollarına başvurabilir (CMK m. 263).

Müdafî veya vekil müvekkillerinin açık arzusuna aykırı olmamak koşuluyla kanun yollarına başvurabilir (CMK m. 261). Müdafî, sadece sanık lehine olarak kanun yollarına başvurabilir.

Şüpheli veya sanığın yasal temsilcisi ve eşi, şüpheli veya sanığa açık olan kanun yollarına süresi içinde kendiliklerinden başvurabilirler. Şüphelinin veya sanığın başvurusuna ilişkin hükümler, bunlar tarafından yapılacak başvuru ve onu izleyen işlemler için de geçerlidir (CMK m. 262).

C- Kanun Yolu Başvurusundan Vazgeçilmesi

Kanun yoluna başvurulduktan sonra bundan vazgeçilmesi, mercii tarafından karar verilinceye kadar geçerlidir. Cumhuriyet savcısının sanık lehine başvurduğu kanun yolundan vazgeçmesi için sanığın rızası şarttır. Müdafî veya vekil vekâlette yetkileri varsa başvurdıkları kanun yolundan vazgeçebilirler (CMK md. 266).

D- Kanun Yolu Çeşitleri

1- Olağan Kanun Yolları

a- İtiraz

İtiraz, bir yargılama makamının verdiği kararın hatalı olduğu iddiası üzerine, ortaya çıkan yeni bir uyuşmazlığın kural olarak başka bir yargılama makamı önüne götürülmesidir. Kural olarak hâkimlik kararlarına karşı itiraz kanun yoluna gidilir. Kanunda gösterildiği durumlarda mahkeme kararlarına da itiraz edilebilir (CMK m. 267).

İtiraz, kural olarak yedi gün içinde kararı veren mercie yapılır (CMK m. 268/1). Kararına itiraz edilen hâkim veya mahkeme, itirazı yerinde görürse kararını düzeltir; yerinde görmez ise en çok üç gün içinde, itirazı inceleyecek mercie gönderir (CMK m. 268/2).

İtirazı incelemeye yetkili merciler CMK'nın 268. maddesinin üçüncü fıkrasında gösterilmiştir. Hemen belirtilmelidir ki, itiraz, kararın yerine getirilmesinin geri bırakılması sonucunu doğurmaz. **İstisna:** şüpheli veya sanığın gözlem altına alınması kararına karşı yapılan itiraz, bu kararın yerine getirilmesini durdurmaktadır (CMK m. 74/4). Kararına itiraz edilen makam veya kararı inceleyecek olan merci, kararın uygulanmasının geri bırakılmasına karar verebilir (CMK m. 269/2). Merci itirazı kabul ederse aynı zamanda itiraz konusu hakkında karar verir (CMK m. 271/2). İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir. Ancak, ilk defa merci tarafından verilen tutuklama kararlarına karşı itiraz edilebilir (CMK m. 271/4).

b- İstinaf

İstinaf, ilk derece mahkemelerince verilen hükümlere karşı hem maddi, hem de hukuki inceleme yapılması amacıyla başvurulmuş olağan bir kanun yoludur. İstinaf incelemesi bölge adliye mahkemelerinin ceza daireleri tarafından yapılır.

CMK'ya göre kural olarak ilk derece mahkemelerince verilmiş bütün hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulabilir. On beş yıl ve daha fazla hapis cezasına ilişkin hükümler ise bölge adliye mahkemelerince resen incelenecektir (CMK m. 272/1).

Buna karşılık CMK'nın 272/3. maddesinde gösterilen hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulamaz.

İstinaf istemi, hükmün açıklanmasından itibaren yedi gün içinde hükmü veren mahkemeye başvurulması suretiyle olur (CMK m. 273/1). Hüküm, istinaf yoluna başvurma hakkı olanların yokluğunda açıklanmışsa, süre tebliğ tarihinden başlar (CMK m. 273/2). Ağır ceza mahkemelerinde bulunan Cumhuriyet savcılarını, mahkemelerinin yargı çevresi içerisindeki asliye mahkemelerinin hükümlerine karşı, kararın o yer Cumhuriyet başsavcılığına geliş tarihinden itibaren yedi gün içinde istinaf yoluna başvurulabilirler (CMK m. 273/3). Süresi içerisinde yapılan istinaf başvurusu, hükmün kesinleşmesini engeller (CMK m. 275).

Hükmü veren mahkeme şu durumların varlığı halinde istinaf talebini reddeder:

- İstinaf talebi süresinde yapılmamışsa,
- İstinaf talebi, aleyhine istinaf yoluna başvurulmayacak bir karara karşı yapılmışsa,
- İstinafa başvuranın buna hakkı yoksa

Mahkemenin red kararına karşı ilgililer, yedi gün içinde bölge adliye mahkemesine başvurabilirler (CMK m. 276).

İlk derece mahkemesinin kararında usule veya esasa ilişkin herhangi bir hukuka aykırılık, delillerde veya işlemlerde herhangi bir eksiklik yoksa ve ispat bakımından yapılan değerlendirme yerinde ise istinaf başvurusu esastan reddedilir.

Buna karşılık, ilk derece mahkemesinin kararında 289. maddede belirtilen bir hukuka aykırılık nedeni varsa, hükmün bozulmasına ve dosyanın yeniden incelenmek ve hükmolünmek üzere hükmü bozulan ilk derece mahkemesine veya bölge adliye mahkemesinin kendi yargı çevresinde uygun göreceği diğer bir ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilir.

Diğer hâllerde, gerekli tedbirleri alındıktan sonra ilk derece mahkemesinin kararı kaldırılır ve davanın yeniden görülmesine ve duruşma hazırlığı işlemlerine başlanmasına karar verilir.

c- Temyiz

Bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin bozma dışında kalan hükümleri temyiz edilebilir (CMK m. 286/1). Ancak;

- a) İlk derece mahkemelerinden verilen beş yıl veya daha az hapis cezaları ile miktarı ne olursa olsun adlî para cezalarına karşı istinaf başvurusunun esastan reddine dair bölge adliye mahkemesi kararları,
- b) İlk derece mahkemelerinden verilen beş yıl veya daha az hapis cezalarını artırmayan bölge adliye mahkemesi kararları,
- c) İlk derece mahkemelerinin görevine giren ve kanunda üst sınırı iki yıla kadar (iki yıl dâhil) hapis cezasını gerektiren suçlar ve bunlara bağlı adli para cezalarına ilişkin her türlü bölge adliye mahkemesi kararları,
- d) Adlî para cezasını gerektiren suçlarda ilk derece mahkemelerinden verilen hükümlere ilişkin her türlü bölge adliye mahkemesi kararları,
- e) Sadece eşya veya kazanç müsaderesine veya bunlara yer olmadığına ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları,

- f) On yıl veya daha az hapis cezasını veya adlî para cezasını gerektiren suçlardan, ilk derece mahkemesince verilen beraat kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esaslan reddine dair kararları,
- g) Davanın düşmesine, ceza verilmesine yer olmadığına, güvenlik tedbirine ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak bölge adliye mahkemesince verilen bu tür kararlar veya istinaf başvurusunun esaslan reddine dair kararlar,
- h) Yukarıdaki bentlerde yer alan sınırlar içinde kalmak koşuluyla aynı hükümde, cezalardan ve kararlardan birden fazlasını içeren bölge adliye mahkemesi kararları,

temyiz edilemez. Dolayısıyla istinaf mahkemelerinin belirtilen bu hususlarla ilgili vermiş oldukları kararlar ile hüküm kesinleşmiştir.

Temyiz de istinaf gibi olağan bir kanun yoludur. İstinaf kanun yolundan farklı olarak temyizde sadece hukuka uygunluk bakımından inceleme yapılır. Temyiz incelemesi yapan Yargıtay, istinaf mahkemesinin vermiş olduğu hükümde hukukun tam ve doğru olarak uygulanıp uygulanmadığını denetler.

Temyiz nedeni, hükmün yasaya aykırı olmasıdır. Yasaya aykırılık ise, bir hukuk kuralının uygulanmaması veya yanlış uygulanmasıdır (CMK m. 288).

2- Olağanüstü Kanun Yolları

a- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının İtirazı

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının hukuka aykırı gördüğü Yargıtay ceza dairelerinden birinin kararına karşı, Ceza Genel Kuruluna 30 gün içinde yaptığı başvuruya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının itirazı denir. Başvuru süresi 30 gündür, fakat Başsavcı bu yola sanık lehine başvuracak ise herhangi bir süre sınırlaması söz konusu değildir (CMK m. 308).

b- Kanun Yararına Bozma

Kanun yararına bozma, hâkim veya mahkemeler tarafından verilip, istinaf veya temyiz incelemesinden geçmeksizin kesinleşen karar veya hükümlerde hukuka aykırılık bulunması halinde, kural olarak Adalet Bakanlığının talebi üzerine, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının başvurusu sonucu Yargıtay tarafından yapılan incelemedir.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Adalet Bakanlığı tarafından bildirilen nedenleri aynen yazarak karar veya hükmün bozulması istemini içeren yazısını Yargıtay'ın ilgili ceza dairesine verir (CMK m. 309/2).

Yargıtay'ın ilgili ceza dairesi ileri sürülen nedenleri yerinde görürse, karar veya hükmü kanun yararına bozar. Bozma kararına karşı mahkemeler direnme kararı veremez. Bozma nedenleri:

- CMK m. 223'te tanımlanan ve davanın esasını çözmeyen bir karara ilişkin ise, kararı veren hâkim veya mahkeme, gerekli inceleme ve araştırma sonucunda yeniden karar verir.
- Mahkûmiyete ilişkin hükmün, davanın esasını çözmeyen yönüne veya savunma hakkını kaldırma veya kısıtlama sonucunu doğuran usul işlemlerine ilişkin ise, kararı veren hâkim veya mahkemece yeniden yapılacak yargılama sonucuna göre gereken hüküm verilir. Bu hüküm, önceki hükümle belirlenmiş olan cezadan daha ağır olamaz.
- Davanın esasını çözüp de mahkûmiyet dışındaki hükümlere ilişkin ise, aleyhte sonuç doğurmaz ve yeniden yargılamayı gerektirmez.
- Hükümlünün cezasının kaldırılmasını gerektiriyorsa cezanın kaldırılmasına, daha hafif bir cezanın verilmesini gerektiriyorsa bu hafif cezaya Yargıtay ceza dairesi doğrudan hükmeder.

c- Yargılamanın Yenilenmesi

Mahkemelerce verilen kararlardaki yanlışlıklar, bazen hükmün kesinleşmesinden sonra ortaya çıkabilmektedir. Bu yanlışlığın katlanılamayacak derecede ağır olması durumunda, bir hukuk devleti olmanın gereği olarak, yargılamanın en başından itibaren yeniden yapılması gerekir. Yargılamanın yenilenmesi bazen sanık lehine olabilir, bazen ise sanığın aleyhine olarak yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilebilmektedir.

Yargılamanın yenilenmesi yoluna başvuru için kanunda bir süre sınırlaması öngörülmemiştir. Hükümlünün ölmesi veya cezanın infaz edilmiş olması, yargılamanın yenilenmesine engel teşkil etmez. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararı nedeniyle yargılamanın yenilenmesi talebi, mahkeme kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılmalıdır.

Sanık lehine olan yargılamanın yenilenmesi sebepleri CMK m. 311'de belirtilmişken, sanığın aleyhine olan yargılamanın yenilenmesi sebepleri CMK m. 314'te düzenlenmiştir.

Yargılamanın yenilenmesi talep üzerine olur. Bu talep, hükmü veren mahkemeye yapılır. Bu mahkeme, istemin kabule değer olup olmadığına karar verir (CMK m. 318/1). Mahkeme, yargılamanın yenilenmesi istemini yerinde bulursa delillerin toplanması için bir naip hâkimi veya istinabe olunan mahkemeyi görevlendirebileceği gibi; kendisi de bu hususları yerine getirebilir.

Yeniden yapılacak duruşma sonucunda mahkeme, önceki hükmü onaylar veya hükmün iptali ile dava hakkında yeniden hüküm verir. Yargılamanın yenilenmesi istemi hükümlünün lehine olarak yapılmışsa, yeniden verilecek hüküm önceki hükümle belirlenmiş olan cezadan daha ağır bir cezayı içeremez. Yargılamanın yenilenmesi sonucunda beraat veya ceza verilmesine yer olmadığı kararının verilmesi halinde, önceki mahkûmiyet kararının tamamen veya kısmen infaz edilmesi dolayısıyla kişinin uğradığı maddî ve manevî zararlar CMK'nın 141 ile 144 üncü maddeleri hükümlerine göre tazmin edilir.

EĞİTİM VE ARAŞTIRMA BAKANLIĞI
BAŞKANLIK YERİ
DEPARTMENT OF EDUCATION

EİOB